

PODATKI O MAGISTRSKI NALOGI

Ime in Priimek: Natalija Čepin

Naslov naloge: Vključevanje otrok v proces dela z družino na centrih za socialno delo

Kraj: Ljubljana

Leto: 2016

Št. strani: 95

Št. tabel: 70

Št. prilog: 2

Mentorica: doc. dr. Nina Mešl

Deskriptorij: spoštovanje otroštva, socialno delo z družino, vključevanje otrok v proces pomoči, otrokove pravice ...

POVZETEK

Osrednja tema magistrske naloge, je raziskava in razprava o vključevanju otrok, v proces pomoči družini na centrih za socialno delo. V teoretičnem uvodu opisujem socialno delo z družino in pomembnost vključevanja otroka v proces pomoči družini, upoštevanja otrokovih pravic, glasu otroka in o spoštovanju otroštva. Dobljenim rezultatom raziskave, ki je vključevala anketiranje socialnih delavcev in delavk na centrih za socialno delo po Sloveniji, sledita razprava in sklepi. Ugotavljam, da socialni delavci na centrih za socialno delo, otroke premalo vključujejo v proces pomoči družini.

Title: Involvement of children in family assistance processes at social work centres

Index terms: respecting children's childhood, social work with family, involvement children in family assistance, children's rights ...

Abstract:

The master's thesis is principally focused on the study and discussion of the involvement of children in family assistance processes at social work centres. The theoretical introduction describes social work with families and the importance of involving children in family assistance processes, of respecting children's rights, their voices and their childhood. The results of the study that included a survey among social workers at Slovenian social work centres is followed by a discussion and by conclusions. The conclusion of the thesis is that social workers at social work centres should do more to involve children in family assistance processes.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

MAGISTRSKA NALOGA

**VKLJUČEVANJE OTROK V PROCES DELA Z
DRUŽINO NA CENTRIH ZA SOCIALNO DELO**

Mentorica: doc. dr. Nina Mešl

Avtorica: Natalija Čepin

Ljubljana 2016

PREDGOVOR

Osrednja tema magistrskega dela izhaja iz mojega raziskovanja za diplomsko nalogo. Med raziskovanjem prvega pogovora socialnega delavca z družino, na centru za socialno delo, sem opazila, da socialni delavci pri katerih sem opravila raziskovanje, niso v proces pomoči družini vključili otroka. Ker je vključitev otroka v proces pomoči družini pomembna, me je opaženo dejstvo spodbudilo k razmišljanju o pomembnosti vključevanja otrok in k nadaljnjemu raziskovanju v tej smeri.

V magistrskem delu, v teoretičnem uvodu predstavljam socialno delo z družino, koncept pomoči, delovni odnos, postmoderno v konceptu delovnega odnosa, definicijo predmeta socialnega dela z družino in delo na dveh ravneh, načine ravnanja v socialnem delu z družino, sodobne načine ravnanja z družinami, področja dela z družino na centrih za socialno delo, spoštovanje otroštva, glas otroka, vključevanje otroka v proces dela, pogovor z otrokom, pomembne odrasle v procesu pomoči družini, otrokove pravice in pomembnost zagovornika in otrokovega zaupnika.

Za empirični del magistrske naloge, sem sestavila anketni vprašalnik o vključevanju otrok v proces dela z družino na centrih za socialno delo in ga poslala na vse centre za socialno delo v Sloveniji, socialnim delavkam in delavcem, ki delajo z družino. Zbrane podatke sem nato obdelala in jih predstavila v razpravi, nato pa zaključila s predlogi in sklepi.

Namen moje raziskave je ugotoviti ali socialne delavke in delavci vključujejo otroke v proces pomoči družini in v kolikšni meri, kaj menijo o pomembnosti vključevanja otroka v proces pomoči, na kaj se opirajo pri odločitvi o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces pomoči, ali slišijo otrokov glas, na kakšen način vključijo otroka v proces dela in kako varujejo otrokovo udeležnost v procesu soustvarjanja, ko je otrok vključen.

Za pomoč pri raziskovanju in pisanju magistrskega dela se zahvaljujem mentorici doc. dr. Nini Mešl, ki me je s svojim znanjem in izkušnjami usmerjala in mi svetovala. Zahvaljujem se tudi vsem socialnim delavkam in delavcem, ki so si vzeli čas in sodelovali v raziskavi in vsem ki so kakorkoli drugače sodelovali in pomagali pri nastanku magistrskega dela.

Kazalo vsebine

1	TEORETIČNI UVOD	9
1.1	Socialno delo z družino	9
1.1.1	Koncept pomoči	10
1.1.2	Definicija predmeta, delo na dveh ravneh.....	15
1.1.3	Načini ravnanja v socialnem delu z družino	15
1.1.4	Področja dela z družino na centrih za socialno delo	18
1.2	Otrok v procesu pomoči družini	19
1.2.1	Spoštovanje otroštva	19
1.2.2	Glas otroka	20
1.2.3	Vključevanje otroka v proces dela	22
1.2.4	Otrokove pravice	25
2	PROBLEM	28
3	METODOLOGIJA.....	30
3.1	Vrsta raziskave	30
3.2	Spremenljivke	30
3.3	Merski instrument.....	31
3.4	Opredelitev enot raziskovanja	31
3.5	Zbiranje podatkov.....	31
3.6	Obdelava podatkov	31
4	REZULTATI.....	34
4.1	Področja dela z družino na centru za socialno delo in delovna doba socialnih delavcev.....	34
4.2	Vključevanje otrok v proces dela z družino	35
4.3	Primeri vključevanja otrok v proces dela z družino	37
4.4	Okoliščine, ki vplivajo na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino.....	44

4.5	Situacije, ko je otrok bil vključen v proces pomoči družini	48
4.6	Razlika med procesom dela ko je otrok vključen in ko ni.....	52
4.7	Načini vključevanja otroka v proces dela z družino	52
4.8	Način upoštevanja otrokovega glasu v procesu pomoči družini	57
4.9	Specifična znanja za delo z otroki	61
5	POSKUSNA TEORIJA Z RAZPRAVO.....	63
6	SKLEPI	74
7	PREDLOGI	76
8	LITERATURA.....	77
8.1	Knjižni viri.....	77
8.2	Spletni viri	79
9	PRILOGE	81
9.1	Anketni vprašalnik	81
9.1	Kvalitativna analiza	90
10	POVZETEK	95

Kazalo tabel

Tabela 1: Primer kvantitativne analize rezultatov	32
Tabela 2: Primer kvalitativne analize rezultatov	32
Tabela 3: Pokritost področij socialnega dela z družino.....	34
Tabela 4: Delovna doba socialnega delavca na področju dela z družino na CSD	34
Tabela 5: Vključevanje otrok v proces dela z družino	35
Tabela 6: Prisotnost otroka na pogovorih z družino	35
Tabela 7: Enakovredno vključevanje vseh udeležencev v proces dela	36
Tabela 8: Pomembnost vključevanja otroka v proces dela z družino	36
Tabela 9: Vpliv sodelovanja otroka v procesu pomoči družini na uspešnost procesa	36

Tabela 10: Dovolitev sklenitve zakonske zveze osebi, ki še ni stara 18 let, ali iz drugih razlogov	37
Tabela 11: Družinsko in/ali partnersko svetovanje - urejanje odnosov v družini.....	37
Tabela 12: Svetovalni pogovor ob prenehanju zakonske zveze.....	38
Tabela 13: Predhodno družinsko posredovanje.....	38
Tabela 14: Ugotavljanje obstoja zunajzakonske skupnosti	38
Tabela 15: Urejanje starševstva.....	39
Tabela 16: Izpolnjevanje starševske skrbi.....	39
Tabela 17: Ukrepi za vzgojo in varstvo otroka	40
Tabela 18: Odvzem otroka	40
Tabela 19: Oddaja otroka v zavod.....	41
Tabela 20: Varstvo otrokovih premoženjskih koristi	41
Tabela 21: Urejanje namestitve otroka v rejniško družino.....	41
Tabela 22: Spremljanje rejništva.....	42
Tabela 23: Skrbništvo nad otroki	42
Tabela 24: Posvojitve	43
Tabela 25: Obravnava otrok in mladoletnikov	43
Tabela 26: Starost otroka.....	44
Tabela 27: Spol otroka	44
Tabela 28: Problem zaradi katerega je družina prišla po pomoč	44
Tabela 29: Osebno mnenje o pomembnosti vključevanja otroka v proces dela	45
Tabela 30: Čas, ki ga ima socialni delavec na voljo	45
Tabela 31: Znanja in spretnosti za delo z otroki	46
Tabela 32: Organizacija dela na CSD	46
Tabela 33: Mnenje in odločitev staršev.....	47
Tabela 34: Mnenje in odločitev otroka	47
Tabela 35: Način vključevanja otrok v delo pri sodelavcih	47
Tabela 36: Pripravljenost otrok na sodelovanje ob povabilu	48
Tabela 37: Začasna izključitev otroka iz pogovora v težkih primerih	48
Tabela 38: Ocena med procesom, da je primer pretežek za sodelovanje z otrokom brez tveganja za negativne posledice (stres, nespečnost).....	49
Tabela 39: Odločitev otroka med procesom, da prekine sodelovanje pri pogovorih.....	49
Tabela 40: Otroci mlajši od 5 let teko sodelujejo pri pogovoru	50
Tabela 41: Vključitev otroka v pogovor pozitivno vpliva na uspešnost procesa pomoči.....	50

Tabela 42: Potreba otroka po zagovorniku ali drugi osebi za lažje izražanje želja in potreb ..	50
Tabela 43: Neupoštevanje otrokovih želja, ki se socialnemu delavcu zdijo nesmiselne	51
Tabela 44: Starši ne želijo, da socialni delavec upošteva otrokovo mnenje	51
Tabela 45: Razlikovanje procesov dela, ko je otrok vključen v pogovor in ko ni	52
Tabela 46: Prepuščanje izbire otroku v veliko primerih	52
Tabela 47: Otroku da socialni delavec na voljo več časa.....	52
Tabela 48: Uporaba iger in raznih pripomočkov za lažjo komunikacijo	53
Tabela 49: Pozorno poslušanje otroka	53
Tabela 50: Dogovor o sodelovanju z otrokom in predstavitev načina dela	54
Tabela 51: Socialni delavec prosi starše, da posedejo otroka na tisto mesto, kjer sami menijo, da se bo otrok dobro počutil.....	54
Tabela 52: Preverjanje lastnega razumevanja otrokovih besed.....	54
Tabela 53: Upoštevanje otrokovega mnenja	55
Tabela 54: Prilagajanje prostora v prijaznejšega otrokom	55
Tabela 55: Prilagajanje načina komunikacije otrokovemu načinu.....	55
Tabela 56: Zagotavljanje možnosti, da se otrok umakne iz pogovora, če ne želi več sodelovati	56
Tabela 57: Zagotavljanje možnosti pogovora z drugo osebo	56
Tabela 58: Ko otrok ne odgovori na vprašanje, socialni delavec prosi starše, da odgovorijo namesto njega	57
Tabela 59: Socialni delavec otroku ponudi v naprej pripravljene odgovore na vprašanja	57
Tabela 60: Zagotavljanje zaupnega pogovora brez staršev	57
Tabela 61: Preverjanje relevantnosti otrokovega pripovedovanja pri starših	58
Tabela 62: Socialni delavec jemlje otrokove besede resno	58
Tabela 63: Socialni delavec ponudi otroku možnost drugačne komunikacije	59
Tabela 64: Preverjanje razumevanja otrokovih besed.....	59
Tabela 65: Vključevanje drugih odraslih v pogovor	59
Tabela 66: Dajanje možnosti otrokom, da na vprašanja odgovori na naslednjem srečanju.....	60
Tabela 67: Zagotavljanje zagovornika otroku.....	60
Tabela 68: Potreba po specifičnih znanjih za delo z otroki.....	61
Tabela 69: Zadostovanje znanja pridobljenega s študijem.....	61
Tabela 70: Način pridobivanja znanja za delo z otroki	61

1 TEORETIČNI UVOD

Socialno delo z družino je zahtevno in kompleksno delo, ki zahteva znanje za ravnanje z družino in njenimi družinskimi člani. Družine s katerimi se socialne delavke in delavci srečujejo so zelo raznolike, zato je občutljivost socialnih delavk in delavcev za raznolikost zelo pomembna, še posebej, ko delajo z otroki. Menim, da je pri delu z družinami zelo pomembno, da so v proces dela vključeni vsi družinski člani, tudi mlajši otroci.

Teorija socialnega dela z družino je osnova in vodilo socialni delavki ali delavcu ter odgovor na vprašanje, kako delati z družino, pri tem pa je pomembno, kako socialna delavka ali delavec teoretično znanje uporabi v praksi. V nadaljevanju bom predstavila koncept socialnega dela z družino, kot smo ga razvili v Sloveniji, načine ravnanja in načine vključevanja otroka v proces dela, področja dela z družino na centrih za socialno, otrokove pravice in druge teme, ki se mi zdijo pomembne na področju vključevanja otrok v proces dela na centrih za socialno delo.

1.1 Socialno delo z družino

Družine se vsakodnevno srečujejo z mnogimi izzivi in preizkušnjami, s katerimi pa se same včasih težko soočijo. Kadar se družine same ne morejo soočiti s problemi, ki jih prinese vsakodnevno življenje, je zanje zelo pomembna pomoč, ki jo lahko dobijo od zunaj. Socialna delavka ali delavec, je s svojim naborom znanja in veščin, lahko družini v veliko pomoč pri reševanju problema, s katerim se sooča.

Področje socialnega dela z družinami zajema delo z družinami v krizi. To so družine z mnogimi problemi, naloga socialne delavke ali delavca pa je, da skupaj z družino razišče, kaj družina potrebuje, da bi rešila svoj problem in stisko (Čačinovič Vogrinčič 2006: 17).

Na center za socialno delo prihajajo mnogokrat družine, ki se v svojem življenju srečujejo z mnogimi problemi in zanje je pomembno, da nekdo skupaj z njimi stopi korak naprej k želenim ciljem. Madsen (2007: 9-12) pravi, da družina za premik potrebuje pomagajoč in pozitiven odnos s socialno delavko ali delavcem, pomagajočo

osebo, ki družine ne vidi kot problem in skupno sodelovanje, ki pomaga družino usmeriti na prihodnost brez problema.

Socialno delo z družino pomeni delo s celotno družino, s starši, otroci in ostalimi družini pomembnimi člani, kar pa pomeni precejšnjo kompleksnost dela in izziv za socialno delavko ali delavca.

1.1.1 Koncept pomoči

Socialno delo z družino bi lahko definirali kot strokovno delo, ki sodeluje z družinsko skupino pri reševanju njenih problemov (Čačinovič Vogrinčič 1990: 164-165). Temeljna naloga socialne delavke ali delavca je, da z družino vzpostavi delovni odnos, ki je tudi temelj za celoten proces dela z družino in eden od pogojev uspešnosti dela.

Vzpostavljanje delovnega odnosa je kompleksna in zahtevna naloga in če je dobro opravljena, zagotavlja instrumentalno definicijo problema in tako soustvarjanje rešitev, da se v procesu sodelovanja mobilizira sama moč družine (Čačinovič Vogrinčič 2006: 212).

1.1.1.1 Delovni odnos

Delovni odnos, ki ga socialna delavka ali delavec mora vzpostaviti z družino s katero dela, je temelj uspešnosti nadaljnjega dela. Pomembno je, da socialna delavka ali delavec delovni odnos vzpostavi z vsemi člani družine, tudi z majhnimi otroki, pri katerih pa je morda potreben drugačen pristop, več iznajdljivosti in kreativnosti.

Najbližje mi je opredelitev delovnega odnosa, ki jo v svojem delu, Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika, predstavi Čačinovič Vogrinčič s sodelavci (2008 et. al.). Iz njenih del izhajam, ker sem delovni odnos, ki ga Čačinovič Vogrinčič predstavlja, uporabljala med svojim praktičnim delom in menim, da je tako zastavljen delovni odnos dobro vodilo za uspešno delo z družino. Čačinovič Vogrinčič in sodelavci pravijo, da sta v delovnem odnosu socialna delavka ali delavec in uporabnik sodelavca, ki skupaj iščeta pot do rešitve. Prva naloga socialne delavke ali delavca je torej, da vzpostavi delovni odnos. Elementi delovnega odnosa so: dogovor o sodelovanju, instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev ter osebno vodenje. Pomoč se začne z dogovorom o sodelovanju, ki vsebuje pristanek vseh

udeleženi na sodelovanje in dogovor o načinu dela. (Čačinovič Vogrinčič et. al. 2008: 17). Prvi strokovni korak socialne delavke ali delavca je definicija problema skupaj z udeleženci. Navodilo »tukaj in zdaj« nalaga socialni delavki ali delavcu, da se loti problema v sedanjosti. V sedanjosti in za sedanjost se definirajo problemi in iščejo rešitve, v sedanjosti lahko načrtujemo za prihodnost. Izredno pomembno je poudariti sedanjost (Hoffmann 1994: 84). Socialna delavka ali delavec raziskuje zase in za udeležence »kam hočemo priti«. Ona ali on je tisti, ki v razgovoru vedno znova zagotovi prostor za tovrstno iskanje, ona ali on »zna« odgovoriti na vprašanje in raziskovati tistega, za katerega se lahko dogovorimo. Odgovorna ali odgovoren je za vzdrževanje procesa (Hoffmann 1994: 83). Gre za osebno vodenje k dogovorjenim in uresničljivim rešitvam, o katerem govori Vreis. Socialna delavka ali delavec v neposredni komunikaciji z uporabniki raziskuje zgodbo skupaj z njimi, tako, da vodi k postopnemu oblikovanju želenih izidov. Pomeni pa tudi osebno vodenje, saj se socialna delavka ali delavec odziva osebno, podeli svoje izkušnje ali zgodbo (Vreis 1995 povz. po Čačinovič Vogrinčič 2006: 19).

1.1.1.2 Postmoderno v konceptu delovnega odnosa

Čačinovič Vogrinčič (2006: 18) pravi, da tako opredeljen delovni odnos težko vzdržujemo, če se v praksi ne opremo še na štiri pomembne sodobne koncepte, ki so: perspektiva moči, etika udeležnosti, znanje za ravnanje in ravnanje s sedanjostjo ali koncept so-prisotnosti. To so teoretični koncepti, ki socialnodelovno ravnanje umeščajo v postmoderno, konstruktivni miselni koncept (Čačinovič Vogrinčič 2008: 11-12). Kot pomemben premik v sodobnem socialnem delu, se mi zdi pomembno omeniti tudi Madsena (2007: 9-12), ki govori o štirih konceptualnih premikih, ki spremenijo naše delo z družinami. Prvi konceptualni premik je prepoznavanje pomembnosti našega odnosa z uporabniki, z družino. Kot socialna delavka ali delavec lahko izbiramo v kakšnem odnosu bomo z družino in tako lahko zavestno krepimo spoštovanje, povezanost, radovednost in upanje za družino v pomagajočem odnosu, ti premiki pa nam pomagajo krepiti pozitiven odnos z družino. Naslednji pomemben premik je videti družino v odnosu do njihovega problema. Izraz »družine z mnogimi izzivi« odseva poskus videti družino ločeno od problema, kar prepreči usidrano poimenovanje družin kot problematične, disfunkcionalne in podobno. Eksternalizacija

problema je pomembna, saj tako ne vidimo več družine kot problem, ampak družino, ki ima problem. Tretji konceptualni premik odseva fokus na možnostih, na tem kaj lahko storimo skupaj z družino, da bo družina zmogla premik naprej, kako so te spremembe videti, kako jih lahko poimenujemo z drugimi besedami, z usmerjenostjo na prihodnost brez problema. Četrti premik je spreminjanje načina dela z družino v skupno sodelovanje z družino, v katerem se usmerimo na to, kam želi družina usmeriti njihovo življenje, na izzive, ki jim stojijo na poti in na to, kako se skupaj izzivov lotiti.

1.1.1.2.1 Etika udeležnosti

Lynn Hoffman (1994: 82) nadomesti s konceptom etike udeležnosti, objektivnega opazovalca z idejo sodelovanja, v katerem nihče nima končne besede; kot nova osrednja vrednota socialne misli in akcije se pojavlja etika udeležnosti in ne več iskanje »vzroka« ali »resnice«. Odgovornost socialne delavke ali delavca je ustvarjanje odprtih prostorov za pogovor, ki omogočajo dialog in soustvarjanje novih zgodb. Socialna delavka ali delavec je tisti, ki omogoči izkušnjo etike participacije, skrbno ravna s prispevkom vsakega člana družine pri odkrivanju novih pomenov in postavljanju dogovorov (Hoffman 1994: 82-83). Socialna delavka ali delavec mora biti še posebej pazljiv in občutljiv, da otroke enakovredno vključi v proces dela, kar je lahko velikokrat težje, kot je videti na prvi pogled. Odraslim je velikokrat težko odstopiti od pozicije moči v odnosu do otroka in otroku dovoliti povedati lastno mnenje in to mnenje tudi sprejeti in enakovredno upoštevati.

1.1.1.2.2 Perspektiva moči

V vsakem družinskem članu je vir moči, ki ga z dobrim prepoznavanjem socialna delavka ali delavec lahko okrepi. Vključitev otroka v proces dela je pomembna, saj zagotovo vsak otrok skriva vire moči, ki lahko prispevajo k uspešni rešitvi problema celotne družine.

Dennis Saleebey (1997) pravi: »Praksa, ki temelji na perspektivi moči, pomeni, da bo vse kar delaš kot socialni delavec, na nek način utemeljeno s tem, da pomagaš odkriti, olepšati, raziskati in izkoristiti uporabnikovo moč in vire, ko mu pomagaš, da doseže svoje cilje, uresniči svoje sanje in razbije okove ovir in nesreč«. Koncept perspektive moči izostri tisto, kar je postmoderno razumevanje procesov že nastavilo: brezpogojno

spoštovanje edinstvenosti vsakega uporabnika in konteksta njegovega življenja in spoštljivo ravnanje z njegovo resničnostjo, uporabnikom dodaja moč. V procesu svetovanja oziroma psihosocialne pomoči je vir moči najprej izkušnja, da je človek kompetenten za svoje življenje, izkušnja o spoštovanju in dostojanstvu. Dialog, ki raziskuje, dialog, ki odkriva uresničljive alternative, je vir moči (Seleebey 1992: 84-85). Na centrih za socialno delo, socialne delavke ali delavci otroka ne vključijo vedno v proces dela z družino, kar pomeni, da že v samem začetku izključijo pomemben vir moči in prispevek, ki ga lahko otrok doprinese k doseganju skupnega cilja družine, poleg tega je za otroka pomembna izkušnja občutka kompetentnosti, izkušnja, da je spoštovan in pomemben član družine.

1.1.1.2.3 Koncept so-prisotnosti

Koncept so-prisotnosti pomeni prisotnost v poslušanju in biti na voljo uporabniku za sočutje in razgovor. »Poslušalec ni le sprejemnik zgodbe, temveč s svojo prisotnostjo tudi spodbuja dejanje ustvarjanja zgodbe. In to dejanje je dejanje konstruiranja sebe. (Andersen 1994, povz. po Čačinovoč Vogrinčič 2006: 21). Vsak član družine s svojo prisotnostjo vpliva na ostale člane družine in skupaj z njimi soustvari zgodbo. Če pomoč družini poteka brez prisotnosti otroka, bo zgodba drugačna in nastaja večja verjetnost, da potrebe in želje otroka ne bodo upoštevane.

1.1.1.2.4 Znanje za ravnanje

Imeti znanje za ravnanje z družino razumem, kot znanje, ki ga socialna delavka ali delavec uspešno uporablja v praksi, ko dela z vsemi člani družine. Pri tem mislim tudi na posebna znanja in pristope, ki jih socialna delavka ali delavec potrebuje za delo z otroki in ki jih zna podeliti z vsemi družinskimi člani tako, da so vsem razumljiva in dostopna za uporabo.

Socialna delavka ali delavec, ki ni brez besed, ker ima znanje za ravnanje, zna dvoje: vzpostaviti in vzdrževati kontekst socialnega dela in podeliti znanje z uporabniki v procesu soustvarjanja interpretacij v razgovoru. Znanje za ravnanje pojasni, kako je mogoče in potrebno hkrati odpreti prostor za razgovor in novo zgodbo in hkrati v dialogu vzdrževati osebno vodenje v ubesedene rešitve (Čačinovič Vogrinčič 2002: 95). Socialna delavka ali delavec, ki dela z družino, potrebuje tudi posebno znanje o

družini, ki mu omogoči, da prepozna dogajanje v družini in da ga poimenuje tako, da uporabljeni koncepti predstavljajo hkrati izhodišče za možno strokovno pomoč in temelj in vsebino dialoga z družino. Socialni delavec tako potrebuje znanje, koncepte, po drugi strani pa metodološki pristop, ki bo omogočil, da to znanje postane tudi uporabno za družino (Čačinovič Vogrinčič 1990: 163). Doel in Best (2008) menita, da je pri delu z družinami pomembno, da je socialna delavka ali delavec dobro podkovan z znanjem, kar pa ne pomeni, da mora obvladati znanja o vseh težavah v družini, pomembno je, da zna družino poslušati in da se je pripravljen skupaj z družino učiti, jo spoznati. Socialna delavka ali delavec je lahko tudi dober učitelj za družino, družini lahko pokaže drugačne načine ravnanja drug z drugim, načine sodelovanja v družini itd. Pomembno je tudi da sodeluje s celotno družino in upošteva potrebe in želje vseh članov družine; da se odziva hitro in odgovorno; krepi socialno mrežo družine in tako prepreči izolacijo družine ali posameznega člana; pričakuje pozitivne spremembe in je orientiran na prihodnost družine (Doel, Best 2008: 102-116).

1.1.1.2.5 Izviren delovni projekt pomoči

Socialna delavka ali delavec skupaj z družino v delovnem odnosu soustvari izviren delovni projekt pomoči. Projekt je izviren, ker se vsakokrat na novo in posebej oblikuje za vsako družino posebej, soustvarjeni so skupaj z njimi in za njih. Projekti so delovni ker v vsakdanjem jeziku in vsakdanjem življenju konkretizirajo dogovorjene spremembe, naloge, delež posameznika in roke. Poudarek je na delu, torej na sodelovanju, na aktivnostih, ki sledijo iz opravljenega dela v delovnem odnosu. Govorimo o projektih, ker tečejo v času in so usmerjeni k dobrim izidom ali zaželenim razpletom. Izviren delovni projekt pomoči na poseben, socialnodelovni način ubesedi ravnanje v socialnem delu, dopolni delovni odnos in se v njem vedno znova nadaljuje, v njem zapišemo proces reševanja skupaj z uporabniki, zanje in zase (Čačinovič Vogrinčič 2006: 21-22). Tako kot je vsaka družina individualna, tako je tudi vsak človek in tudi otrok individualen. Lahko rečemo, da ni nekega univerzalnega načina dela z družino in otrokom, ki bi zagotovil stoodstoten uspeh. Socialna delavka ali delavec se mora vedno znova prilagajati, se zavedati, da je vsak član družine unikatni, še posebej ko gre za delo z mlajšimi člani družine. V izvirnem delovnem projektu pomoči mora socialna delavka ali delavec način dela vedno znova prilagajati konkretni

družini in njenim članom, spoznati vsakega posameznika v družini in skupaj z njimi soustvariti način dela, ki bo vsem ustrezal.

1.1.2 Definicija predmeta, delo na dveh ravneh

Predmet socialnega dela z družino, je pomoč družini pri reševanju kompleksnih socialnih problemov družine, skupaj z njo. Tu ne gre samo za zagotavljanje družini, da dobi tisto, kar ji po zakonu pripada, ampak za okrepitev družine na način, da bo zmogla sama naprej. Naloga socialnega dela z družino je zelo kompleksna, saj gre hkrati tudi za spreminjanje, ki ga družina potrebuje in odkriva v procesu pomoči (Čačinovič Vogrinčič 2006: 27). V procesu pomoči mora družina postati razvidna, zato z družino delamo na dveh ravneh, prva je raven mobilizacije, raven dela, druga pa je raven družinske dinamike (Čačinovič Vogrinčič 2006: 28-29). Goldbrunner (1989) predlaga princip dvotirnosti, po katerem je »prvi tir« na katerem dela socialni delavec, dajanje pomoči, »drugi tir«, na katerem dela drug strokovnjak, pa dajanje notranje pomoči družini. Matter (1999: 263) se strinja s principom dveh tirov, vendar nasprotuje ideji o dveh strokovnjakih in meni, da bi moral biti socialni delavci in delavke odgovorni za obe ravni. Z Matter se strinja tudi Čačinovič Vogrinčič (2006: 30), ki pravi, da je koncept socialnega dela z družinami metodični koncept, ki v delovnem odnosu in izvirnem delovnem projektu pomoči poveže raven soustvarjanja rešitev z drugo ravno, s pomočjo družini, da bi odkrila in zmogla ustrezne spremembe. Obe ravni dela lahko vidimo v formulaciji: »Socialne delavke in delavci asistirajo družinam pri reševanju odnosov, povezanosti in pripadnosti in pri reševanju zunanjih in notranjih problemov« (Čačinovič Vogrinčič 2006: 29-31). Socialne delavke in delavci morajo delati tako znotraj kot zunaj družine, zato je socialno delo z družino kompleksno delo, ki zahteva soustvarjanje rešitev, ki seže v skupnost, v socialne mreže družine (Čačinovič Vogrinčič 2006: 29-31).

1.1.3 Načini ravnanja v socialnem delu z družino

Načine ravnanja, ki so pomembni v socialnem delu z družino, dobro opiše koncept sistemskega socialnega dela Petra Lüssija (2006), ki nam pokaže kako se v socialnem delu oblikuje sistemski pogled na pomoč in možne rešitve. Ta načela se mi zdijo nujna

pri delu z družinami, še posebej načelo vsestranske koristi in načelo kontakta, ki zahtevata, da socialna delavka ali delavec v proces dela enakovredno vključi vse člane družine in poskrbi, da je rešitev problema v korist vsem članom.

Peter Lüssi nam predstavi metodična načela, ki so temeljni element metode socialnega dela, načela, za katera Čačinovič Vogrinčič (2006: 50) pravi, da jih nujno potrebujemo, da bi izpolnili socialnodelovno ravnanje v delovnem odnosu.

Lüssijeva metodična načela so:

- »*Načelo vsestranske koristi*, ki zahteva od socialne delavke ali delavca, da si prizadeva za rešitev problema, ki je ugodna za vse udeležene v problemu, ne glede na to, ali so njegovi uporabniki ali ne,
- *načelo interpozicije*, ki ga mora socialna delavka ali delavec upoštevati, posebej v začetni fazi dela, pomeni, da socialna delavka ali delavec poišče mesto udeležencev v problemu in si prizadeva tam ostati v celotnem procesu reševanja problema. Pomembno je, da je socialna delavka ali delavec v čim bližji kakor tudi v primerni oddaljenosti od uporabnika. Primerna bližina omogoča socialni delavki ali delavcu tudi primerno vplivanje na proces dela,
- *načelo komunikacije (načelo kontakta)* pove, da socialna delavka ali delavec išče stik z vsemi udeleženi v problemu, saj le tako lahko pride do vpogleda v socialno sistemske povezave, ki so za problem relevantne in si omogoči povezovanje z vsemi, ki so za problem pomembni;
- *načelo instrumentalne definicije problema*, je v sistemske socialnem delu v celoti instrument za ravnanje. Definicija problema povezuje pomembne osebe glede na skupno doživetje problema in skupno zamisel njegove rešitve. Ko oseba sprejme definicijo problema, postane udeležena v rešitvi,
- *socialno ekološko načelo* pomeni, da mora socialna delavka ali delavec za reševanje problema aktivirati, krepiti in podpirati primarne obstoječe mreže uporabnikov ali pa mrežo vzpostaviti, če uporabniku le-ta manjka. Socialna delavka ali delavec pa mora paziti, da posega v naravne mreže pazljivo in samo toliko, kolikor je to potrebno,
- *načelo pogajanja* pomeni, da socialna delavka ali delavec v problem vstopa predvsem z pogajanjem, da si prizadeva iz udeleženi v problemu napraviti udeležence v pogajanju, ki problem in njegovo reševanje obravnavajo neposredno,
- *načelo sodelovanja* pomeni, da socialna delavka ali delavec poskuša sodelovati z vsemi za problem pomembnimi tretjimi,

- *načelo odpiranja problema* dovoli socialni delavki ali delavcu, da tudi svojo nemoč, ko se rešitev problema začne zapirati, podeli z udeleženi v problemu in si dovoli poiskati pomoč (Ovsenik, Čačinovič Vogrinčič 1990: 87-92)«.

Našteti načini ravnanja se mi zdijo smiselni, ko gre za delo z družino na centrih za socialno delo, saj načela zahtevajo od socialne delavke ali delavca, da vključi vse udeležene v proces dela, tudi otroke, saj se mora zavzemati za korist vseh udeleženi. Še posebej se mora zavzemati za koristi otrok, zato je njihova vključitev v sam proces tako rekoč nujna. Načelo kontakta socialno delavko ali delavca zavezuje k navezovanju stika z vsemi, ki bi lahko prispevali svoj delež k rešitvi problema, to pa je lahko otrokova učiteljica ali nekdo, ki mu otrok zaupa in bo z njegovo pomočjo lažje izrazil svoje mnenje. Ko gre za upoštevanje mnenja otroka, je pomembno tudi načelo pogajanja, saj je otrok prav tako pogajalski partner pri reševanju problema in prav je, da se otroke vključi v proces sprejemanja odločitev.

1.1.3.1 Sodobni načini ravnanja z družinami

V socialnem delu z družino so nekateri načini ravnanja že tako ustaljeni, da jih socialne delavke in delavci težko spremenijo. Pomembno je, da se praks, ki iz procesa pomoči izključujejo otroka začnejo zavedati in jih spreminjati. Christopher G. Petr predstavi osem praktičnih perspektiv, ki služijo kot konceptualni okvir organizacije načina dela socialne delavke ali delavca, ki odstopa od tradicionalnega načina dela z družinami in prinaša novo upanje za boljše delo z otroki in družinami (Petr 2004: 83). Prva in najpomembnejša perspektiva je boj proti »odraslocentrizmu«. Odraslocentrizem je pogled na otroka s perspektive, da je otrok odvisen, amoralen, egocentričen, neizobražen, neracionalen, čustveno nestabilen, neproduktiven in orientiran na preteklost, med tem ko so odrasli ravno nasprotno. Takšen pogled na otroka imajo pogosto tudi socialne delavke in delavci, ki delajo z družino. G. Petr predlaga, da si socialna delavka ali delavec v boju proti »odraslocentrizmu« vzame čas za učenje o otroku, kot otroku; redno izvaja individualne pogovore z otroki, vključuje otroka kot enakovredno osebo pri odločitvah pri delu z družino in podpira spremembe v socialno delovnem raziskovanju in izobraževanju. Druge pomembne perspektive, ki pripomorejo k strokovnemu delu socialne delavke ali delavca so k družini usmerjena praksa, perspektiva moči, moč okrevanja v otroku, spoštovanje

raznolikosti, zmanjševanje omejevanja; ekološka perspektiva, organizacija poteka dela in doseganje ciljev v procesu pomoči (Petr 2004 83-225).

1.1.4 Področja dela z družino na centrih za socialno delo

Centri opravljajo vrsto nalog, med katerimi so v ospredju socialno-varstvene storitve. Med javnimi pooblastili naloge centrov za socialno delo delimo na več skupin: varstvo otrok in družine, varstvo odraslih in materialne pomoči (Kovač 2007: 59).

Javna pooblastila centrov za socialno delo, ki so opredeljena v Katalogu javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo, na področju varstva otrok in družine, zajemajo veliko področij dela z družino. Pri statusnih razmerjih delo centrov za socialno delo zajema področja dovolitve sklenitve zakonske zveze osebi, ki še ni stara 18 let, dovolitev sklenitve zakonske zveze iz drugih razlogov, družinsko in/ali partnersko svetovanje – urejanje odnosov v družini, svetovalni pogovor ob prenehanju zakonske zveze, predhodno družinsko posredovanje in ugotavljanje obstoja zunajzakonske skupnosti. Center ureja razmerja med starši in otroki, kjer gre za urejanje starševstva: določitev in sprememba osebnega imena, priznanje ali izpodbijanje očetovstva, pomoč pri varstvu otrokove koristi v sodnih postopkih, odločanje o odtujitvi oz. bremenitvi otrokovega premoženja; izpolnjevanje starševske skrbi: pomoč pri sklenitvi sporazuma v sporih, če si starši niso enotni pri izpolnjevanju starševske skrbi, predlog sodišču za podaljšanje starševske skrbi čez otrokovo polnoletnost ali predlog za prenehanje podaljšanja, predlog sodišču za pridobitev poslovne sposobnosti, predlog sodišču za odvzem/vrnitev starševske skrbi staršem. Na področju posebnega varstva otrok in mladostnikov izvaja center za socialno delo različne ukrepe za varstvo otrok: ukrepe za vzgojo in varstvo otroka in njegovih koristi, odvzem otroka, oddaja otroka v zavod, varstvo otrokovega premoženja, rejništvo, skrbništvo nad otroki in posvojitve; in izvaja obravnavo otrok in mladostnikov: obravnava otrok in mladostnikov zunaj sodnega postopka, odloženi pregon, obravnava mladoletnika v predkazenskem postopku, obravnava v kazenskem postopku in v postopku o prekršku, vzgojni ukrepi po kazenskem zakoniku, namestitev mladoletnika v mladoletniški zapor in vzgojni ukrepi po zakonu o prekrških (mdds.gov.si).

Na prvi pogled lahko vidimo, da gre za opredelitve nalog, za klasifikacijo po področjih dela, ki ga opravljajo socialne delavke in delavci na centrih za socialno delo, za

poimenovanje in razdeljevanje problemov s katerimi se soočajo družine. Taka razdelitev, ki je opredeljena v katalogu, mi ni blizu, saj je videti kot birokratsko ocenjevanje in obravnavanje družin, po nekem ustaljenem vzorcu, ki pa se ne ujema s sodobnim socialnim delom, ki se ga socialni delavci učimo v času svojega izobraževanja. Vsaka naloga opisana v katalogu ima naslov, opredeljen je njen namen, kaj se želi z izvajanjem naloge doseči, komu je naloga namenjena oziroma kdo so uporabniki, katere so pravne podlage za njeno izvajanje, kdo nalogo lahko izvaja ter njen skupni normativ, v tabelah pa so določena opravila, ki si sledijo v določenem zaporedju. V tako opredeljenih nalogah centrov za socialno delo, vidim izgubljanje individualnosti družin in njihovih članov, delo z družino pa vse prej kot izviren delovni projekt pomoči, ki ga skozi študij socialnega dela tako zelo poudarjamo.

1.2 Otrok v procesu pomoči družini

Otrok je tisti, zaradi katerega je skupina staršev z otrokom, družina in ne predstavljam si reševanja problemov v družinski skupini brez sodelovanja otrok. Je pa zaradi otrok, ki so še majhni, situacije drugače razumejo in so bolj ranljivi, delo z družino zelo kompleksno, ki zahteva od socialne delavke ali delavca veliko mero znanja, občutljivosti, potrpežljivosti in iznajdljivosti za uspešno sodelovanje z otroki v družini. V nadaljevanju bom predstavila pomembnost vključevanja otroka v proces dela, otrokove pravice, pomembnost upoštevanja glasu otroka in spoštovanje otroštva.

1.2.1 Spoštovanje otroštva

Tim Loreman opredeli pomembnost spoštovanja otroštva kot varovanje otroštva, varovanje posebnosti tega življenjskega obdobja, ki je v nevarnosti, da ga docela določimo in zapolnimo odrasli (Čačinovič Vogrinčič 2011: 27). Otroštvo je posebno obdobje, v katerem človek ne le telesno raste, ampak se uči življenja skozi izkušnje. V tem obdobju so za otroka zelo pomembna razmerja z drugimi ljudmi, predvsem s člani družine, ki odločilno vplivajo na otrokov razvoj. Loreman govori o pomembnosti spoštovanja tega posebnega obdobja otroštva in opredeli, kaj pomeni spoštovanje otroštva. Spoštovanje otroštva pomeni zagotoviti otroku osnovne potrebščine za življenje ob upoštevanju deklaracije o otrokovih pravicah in konvencije o otrokovih

pravicah; spoštovati otrokov čas, še posebej sedanjost; spoštovati otrokovo uživanje otroštva; spoštovati otrokova razmerja z drugimi; spoštovati otrokovo povezanost z družino in socialnim okoljem; spoštovati otrokovo individualnost in raznolikost; spoštovati in sprejemati otrokove zmožnosti in sposobnosti (Loreman 2009: 2-3).

Pomembno je, kako odrasli, predvsem starši, vidijo in razumejo otroka in otroštvo na sploh. Tradicionalna opredelitev otroštva s strani odraslih je predvsem negativna in še vedno močno prisotna v izobraževalnih ustanovah in drugje. Takšno razumevanje otroka opredeljuje kot: otrok je egocentričen, razmišlja črno-belo, njegovo razmišljanje ni kompleksno, ima omejene komunikacijske sposobnosti, je nekompetenten, mu je potrebno pokazati, kako se rešujejo težave, učenje ima mesto v šoli itd. Spoštovanje otroštva pomeni videti in razumeti otroka in otroštvo pozitivno. Izobraževalne ustanove, ki spoštujejo otroštvo, vidijo otroka kot kreativnega, fleksibilnega, močnega, kompetentnega, naravnega raziskovalca, ustvarjalca teorije, interpretacij in vprašanj, komunikativnega, opremljenega z lastnimi viri moči itd. (Loreman 2009: 4-6). Pozitivno razumevanje otroštva in spoštovanje le-tega je zelo pomembno v socialnem delu z otroki in družino. Socialne delavke in delavci bi se morali zavedati svojega razumevanja otroštva in posledično svojega načina dela z otroki, saj bi tako lažje spreminjali način dela tako, da bo otrok in spoštovanje otroštva vedno v ospredju.

1.2.2 Glas otroka

Vključiti otroka v proces dela z družino ne pomeni samo to, da je otrok prisoten pri procesu, ampak, da se upošteva otrokovo mnenje in da se slišijo otrokovi glasovi, želje in potrebe. Socialna delavka ali delavec mora slišati glas otroka in vseh udeleženi v pogovoru, da bi lažje upošteval/a potrebe in želje vseh družinskih članov.

Slišati želje in občutke otroka pravzaprav pomeni preživeti čas z otrokom, njegovimi starši, učitelji, sorojenci, sorodniki in drugimi, ki lahko prispevajo k lažjem razumevanju otrokovih želja. Otrok morda ne zaupa socialni delavki ali delavcu in bo lažje zaupal svoje občutke sorodniku ali učitelju (Welbourne 2012: 6). Jenkole pravi, da se velikokrat pri delu z otroci srečamo s stisko in nemočjo otrok, ko skušajo povedati svoje mnenje, a njihovi glasovi niso slišani ali niso slišani dovolj zgodaj, ko imajo še svoje mnenje (Jenkole 2006: 35). Opaža, da se v takih primerih otroka

premalo ali skoraj ne opremi z ustreznimi informacijami, ne vključi se ga v reševanje problema in ne upošteva se drugačnosti njegovega čutenja in dojemanja stvarnosti (Jenkole 2006: 37). Iz praks je razvidno, kako nekateri, za otroka pomembni odrasli, sklicujoč se na koristi otroka, uporabljajo različne načine za spreminjanje otrokovega mnenja, kar je še zlasti vidno v primerih, ko so interesi otroka in staršev v navzkrižju. Take in podobne izkušnje bi morale biti socialnim delavcem iztočnica za njihovo delo z otroki na način, da jih opomnijo, kako pomembno je prisluhniti otroku, mu omogočiti varno okolje, v katerem bo otrok lahko izrazil svoje mnenje ali osebo, ki ji otrok zaupa in bo zagovarjala otrokovo mnenje, želje, potrebe in interese. Spremeniti je treba odnos do otrok, saj otroci niso lastnina staršev ali drugih odraslih in pasivni sprejemniki njihovega vpliva in odločanja. So osebe z lastnimi pravicami, videnjem problema in potrebami (Jenkole 2006: 35). Welbourne pravi, da veliko odraslih ni navdušenih nad idejo delati v smeri otrokovega interesa, njegovih želja in občutkov in navaja seznam petih glavnih značilnosti dela z otrokom, ki temeljijo na raziskavi (Ofstead 2011) in pri katerih se ni upošteval glas otroka. Te značilnosti so: pomagajoči ne posvečajo dovolj pozornosti otroku ali ga ne vprašajo po mnenju in občutkih; organizacije ne prisluhnejo drugim odraslim, ki želijo pomagati otroku ali imajo pomembne informacije za delo z otrokom; starši ali skrbniki preprečujejo pomagajočemu, da bi videl in slišal otroka; pomagajoči se preveč osredotočajo na potrebe odraslih, še posebej na potrebe čustveno prizadetega starša in pozabljajo na potrebe otroka; organizacije ne pojasnijo dovolj svojih ugotovitev za zaščito otroka (Welbourne 2012: 5-6). Te značilnosti so lahko opora in opomin socialnim delavkam in delavcem kako ne smejo ravnati. Kako slišati glas otroka je torej pogosto vprašanje pomagajočih, še posebej ko gre za mlajše otroke in otroke s posebnimi potrebami. Na podlagi raziskovanja raziskovalke in študentov socialnega dela in pogovorov s konkretnimi družinami, se je kot dobra metoda pogovora z otrokom, pokazala metoda risanja, saj se je otrok lažje pogovarjal o čustvih ob svoji risbi. Kot učinkovita metoda pomoči se je izkazala tudi tedenska pomoč študentov ali prostovoljcev družini na domu, kjer so se študentje ali prostovoljci družili s celotno družino in se tako bolje približali družini in si pridobili potrebno zaupanje (Doel, Best 2008: 102-116).

Nina Mešl in Klavdija Kustec (2011) sta pri svojem raziskovanju naleteli na podoben izziv, kako slišati glas otroka, ki še nima besed, ki še ne more artikulirati, sodelovati v pogovoru na način, kot smo ga vajeni odrasli – z besedami. Raziskovalke so to težavo rešile na način, da so izdelale slikovno gradivo, s pomočjo katerega so učenci lažje

izrazili želje, mnenje itd. Z raziskavo ugotavljata tudi, da je sodelovanje z otrokom odločilni paradigmatški premik, kjer pomagajoči ni edini imetnik resnice, temveč sta pomembna resnica otroka in s tem odnos v katerem se resnično ustvari novo znanje (Mešl, Kustec 2011: 125-131).

1.2.3 Vključevanje otroka v proces dela

Delati s celotno družino, tudi z majhnimi otroki je precej zahtevnejše delo, kot delo samo z odraslimi člani družine, saj delo z otrokom zahteva drugačen pristop. Socialna delavka ali delavec potrebuje znanja za delo z otroki, mora biti kreativen in iznajdljiv, predvsem pa se mora znati približati otroku tako, da mu otrok začne zaupati.

Otroci, ki so vključeni v delo z družino so pogosto še tako majhni, da ne morejo besedno izraziti svojih želja in ker besedna komunikacija ni edini način sporazumevanja, lahko socialna delavka ali delavec najde druge načine komunikacije, ki bodo otroku ustrezali in bo lahko izrazil svoje občutke in želje (Welbourne 2012: 6). Otroci konstruirajo pomene drugače, kot odrasli, manj se osredotočajo na besede in same pomene besed in več na občutke. Otrok si pomene predvsem ustvarja s pomočjo občutkov tako, da se nečesa dotakne, preizkusi in občuti. Gehart pravi, da je najpomembneje pri delu z otroki, da ustvarimo prostor za dialog, ki pa je nekoliko drugačen, saj mora socialna delavka ali delavec vključiti več neverbalne komunikacije in akcije, kot pri delu z odraslimi. Prav tako je pomembno, da socialna delavka ali delavec zavzame pozicijo ne vedeti, pri vseh uporabnikih, vključno z otroki; da pokaže zanimanje in radovednost za zgodbe uporabnikov; da vključi vse glasove in različne perspektive uporabnikov in sebe v proces dela in da zna skupaj z uporabniki poiskati alternativne poglede na situacijo (Gehart 2007: 183-186). Najpomembneje je, da je otrok vključen v proces dela, kadar se o njem govori in da ima hkrati tudi možnost pogovora brez prisotnosti staršev, če sam tako želi. Če je le mogoče, je dobro, da so pri delu z družino hkrati vključeni vsi člani družine, saj člani s svojo prisotnostjo vplivajo drug na drugega in tudi na proces dela (Collins in drugi 2010: 84-85). Bohinc pravi, da je pomembno, da v otrokov svet vstopimo preko družinskega sloga komuniciranja in medosebnih odnosov in s posebno pozornostjo na kulturni, razredni in spolni kontekst uporabnikov. Otroku moramo zagotoviti varno in ne ogrožajoče okolje, v katerem se bo dobro počutil. To lahko dosežemo tako, da se pridružimo

otrokovi igri, da sedimo v višini njegovih oči in s tem krepimo občutek enakovrednosti, da ne hitimo na pogovor o problemu in ne pričakujemo da bodo otroci govorili o svojih občutkih in čustvih, sploh pa ne silimo otroka h govorjenju. Pomembno je, da na začetku postavimo osnovna pravila sodelovanja v kontekstu pomoči in da vse udeležene opozorimo na pravico, da govorimo oziroma poslušamo in da ne govorimo oziroma poslušamo, kar predvsem otroke razbremeni strahu pred neželeno izpostavljenostjo (Šugman Bohinc 2013: 112-113).

1.2.3.1 Pogovor z otrokom

Priprava na pogovor z otrokom je lahko izziv za socialno delavko ali delavca, saj je pogovor z otrokom drugačen, kot z odraslo osebo. Pri pogovoru z otrokom je socialni delavki ali delavcu lahko v pomoč to, da uporablja enostaven jezik, tvori kratke stavke, uporablja otroku poznane besede, izpusti za otroka nepomembne besede, uporablja besede usmerjene v akcijo, uporablja ustaljen način komuniciranja v procesu pomoči, uporablja izraze, ki jih otrok lahko vizualizira in je pozoren na otrokove izkušnje (Spray, Jowett 2012: 47).

Dobra komunikacija je usmerjena v delo z otrokom, vključuje poslušanje, spraševanje, razumevanje in odzivanje na komunikacijo. Komunikacija niso samo besede, ampak tudi način na katerega komuniciramo, govorica telesa, učinkovitost poslušanja itd. Komunikacija med socialno delavko ali delavcem in otrokom je drugačna od komunikacije, ki jo ima otrok s svojimi družinskimi člani in drugimi, saj je odnos med otrokom in socialno delavko ali delavcem profesionalen in velikokrat tudi neprosto voljen. Pomembno za dobro komunikacijo in sodelovanje socialne delavke in delavca z otrokom je, da socialna delavka ali delavec zagotovi dovolj časa, da otrok razvije razumevanje pomembnosti svojih izbir in odločitev ter da mu komunikacija postane prijetna; z različnimi metodami komunikacije socialna delavka ali delavec pomaga otroku, da lažje svobodno izrazi svoje mnenje; z občutljivostjo se približa otroku in mu da občutek varnosti, z metodami vključevanja pa se odzove na vse komunikacijske potrebe otroka (Lefevre 2010: 2-21). Turner (2003 v Lefevre 2010: 27) opiše kako vidijo otroci slabo komunikacijo strokovnega delavca z otrokom. Način komunikacije, ki se v socialnem delu ne bi smel zgoditi, je način ko socialni delavec ve kaj je najbolje za otroka, ne da bi otroka karkoli vprašal; da ne posluša;

govori s starši namesto z otroki, misleč, da otroci ne razumejo; govori z otrokom, vendar ga otrok ne razume; ni prijazen in nasmejan; zahteva, da otrok naredi nekaj, kar otrok ne zmore; ne razloži otroku kaj se trenutno dogaja; je nesramen; se ne zanima za otroka in mu ne pomaga; ne da otroku pravičnih informacij; ne zagotovi dovolj časa za pogovor.

Takšen način komunikacije je popolnoma nesprejemljiv za socialni delo, vendar še vedno opažam, da socialne delavke in delavci otroka vidijo kot nekompetentnega, nesposobnega razumevanja situacije in sprejemanja odločitev. Menim, da je dobra in pozitivna komunikacija socialne delavke ali delavca z otrokom temelj, na katerem se zgradi odnos, ki je lahko zelo pozitiven in prispeva k dobrem sodelovanju in rešitvi problema.

1.2.3.2 Pomembni odrasli v procesu pomoči družini

Boyd Webb predstavlja pomembna vprašanja, ko gre za delo z otroki in družinami. Socialna delavka ali delavec se srečuje pri svojem delu z otroki, ki živijo v neugodnem okolju zaradi nasilja ali zlorab. V teh primerih mora socialna delavka ali delavec dobro oceniti, kako pomagati, kdaj intervenirati in kako. Velikokrat se izkaže za dobro vključitev šole in otrokove okolice v delo z družino, predvsem za zagotavljanje otrokove varnosti. Ko socialna delavka ali delavec dela z otrokom, mora razumeti tudi dolgotrajni vpliv dogodkov na otroka, ki je bil izpostavljen neugodnim razmeram v družini in biti pozoren na odnose otroka z drugimi odraslimi ter vplive teh odnosov na otrokovo življenje. Hkrati mora biti občutljiv na kulturno raznolikost in način življenja otroka in družine. Socialna delavka ali delavec se mora za kvalitetno delo z družino in pozitivne izide pomoči naučiti, kako spoznati otrokov svet in videti celotno sliko otrokovega življenja, kar vključuje tudi delo s celotno družino in socialnim okoljem otroka (Boyd Webb 2011: 14-18). Večino otrokovih potreb je mogoče zadovoljiti ob pomoči družine, socialnega okolja in strokovne pomoči socialne delavke ali delavca, včasih pa otrok potrebuje tudi drugo strokovno pomoč, ki jo socialna delavka ali delavec mora zagotoviti (Spray, Jowett 2012: 41).

1.2.4 Otrokove pravice

Socialno delo z družino zahteva upoštevanje pravic vseh članov družine, še posebej pa moramo biti pozorni na pravice otroka, ki so včasih spregledane. Socialna delavka ali delavec si ne sme dovoliti, da spregleda pravice otroka, saj je ravno otrok tisti, ki je najbolj ranljiv in ga je potrebno najprej zaščititi.

Pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki, bodisi da jih vodijo državne, bodisi zasebne ustanove za socialno varstvo, sodišča, upravni organi ali zakonodajna telesa, morajo biti otrokove koristi glavno vodilo (varuh-rs.si). Konvencija o otrokovih pravicah z 12. členom zagotavlja otroku pravico do lastnega mnenja in obvezo odraslim, da to mnenje jemljejo resno v vseh zadevah, ki jih zadevajo. To načelo pa mora biti podrejeno upoštevanju otrokovega najboljšega interesa, žal pa se še vedno otroke obravnava zgolj kot objekt varstva in zaščite, ki še ne ve, kaj je dobro zanj, pri tem pa se pozablja, da je potrebno poleg pravic do zaščite in varnosti, ki sta samoumevni, upoštevati avtonomijo oz. pravico otroka do lastnega izbora (Jenkole 2006: 37). S konvencijo se države podpisnice zavezujejo, da ima otrok pravico do svobode izražanja in da noben otrok ne sme biti izpostavljen samovoljnemu ali nezakonitemu vmešavanju v njegovo zasebno življenje, družino, prijatelje ali dopisovanje. Države podpisnice morajo otroka varovati pred vsemi oblikami izkoriščanja, ki mu v kakršnem koli pogledu škoduje (varuh-rs.si).

Po evropski konvenciji o uresničevanju otrokovih pravic ima otrok pravico do obveščenosti in do izražanja lastnega mnenja v postopkih. Otroku z zadostno stopnjo razumevanja po notranjem pravu se v postopkih pred pravosodnimi organi, ki ga zadevajo, priznavajo te pravice in jih je upravičen zahtevati: da dobi vse ustrezne informacije; da se z njim posvetujejo in da izrazi svoje mnenje; da je obveščen o možnih posledicah upoštevanja tega mnenja in o možnih posledicah kakršne koli odločitve. Otrok pa ima tudi pravico do posebnega zastopnika v postopkih pred pravosodnimi organi, ki ga zadevajo, kadar notranje pravo nosilec starševske odgovornosti preprečuje zastopati otroka zaradi nasprotja interesov (varuh-rs.si).

Otrok potrebuje varno okolje, kjer lahko izrazi svoje občutke. Otroci, ki v družini doživljajo nasilje, takega okolja ne dobijo v krogu družine, zato je pomembno, da socialna delavka ali delavec otroku ponudi varno okolje v katerem lahko otrok govori brez prisotnosti družine. Gre za zagotavljanje zasebnosti, do katere ima otrok pravico.

Najbolje je, če lahko socialna delavka ali delavec dela z vso družino hkrati, a če zaradi okoliščin to ni mogoče, je pomembno zagotoviti zasebnost in varen prostor otroku (Welbourne 2012: 10-11).

Otrok ima pravico do resničnosti, zato naj na tem mestu omenim tudi koncept »pravice do resničnosti« E. von Braunmuhla, ki pravico otroka do resničnosti uvršča med temeljne psihološke pravice otroka. To je pravica otroka, da se ga vidi in sliši, pravica otroka, da misli, kar misli, pravica otroka do vseh svojih čustev (Čačinovič Vogrinčič 2006: 46).

1.2.4.1 Zagovornik in otrokov zaupnik

Otrok sam včasih težko izrazi svoje mnenje, želje in doživljanje, zato potrebuje osebo, ki mu pri tem lahko pomaga. To je lahko oseba, ki jo otrok sam izbere, je otrokov zaupnik, lahko pa je to strokovni delavec, ki se zavzema za pravice otroka in za to, da se sliši otrokov glas, to je otrokov zagovornik.

Zagovorništvo otrok je v Sloveniji še zelo mlado, zato se zagovorniki pri nas srečujejo s številnimi težavami neprepoznavnosti in nepoznavanja zagovorniškega dela, največkrat pri institucijah, ki bi ga morale najbolje poznati, biti seznanjene z novostmi in ga uporabljati (Martinjak 2013: 71). Prioriteta zagovorništva so otrokove pravice ali potrebe družine in zagovornik si s svojo odločno voljo prizadeva, da se jih prizna in udejanji. Zagovorniku je otrok prvi in najpomembnejši, ni vpleten v celosten problem, kot je to socialna delavka ali delavec (Martinjak 2013: 72). Zagovornik naj bi bil glas otroka. Zagotavljal naj bi neodvisnost in zaupnost; pomoč bi ponudil le tistim otrokom, ki to želijo, in pri tistih korakih, pri katerih ga potrebujejo; sodelovanje z otrokom bi gradil na odnosu, in ne na vedeti in znati; otroku bi ponudil vse relevantne informacije, ga podpiral v njegovem sprejemanju, predpostavljanju in razumevanju le-teh; zastopal bi resnično mnenje otroka; nikoli ne bi delal sklepov o tem, koliko je otrok sposoben oblikovati svoje mnenje, poglede, mišljenje, ampak odkrival njihova občutja; bil bi tam, pripravljen, ko ga potrebuje, in mu dajal možnost izbire; preprečeval bi sprejemanje odločitev za otroka in namesto njega itd. (Jenkole 2006: 38). Otrok ima pravico izbrati osebo, ki mu pomaga izraziti mnenje. Ta oseba ni nujno da je strokovna oseba, ampak je lahko otrokov zaupnik. Kot otrokov zaupnik v postopku nastopa oseba, ki jo otrok sam izbere, ker ji zaupa, ki je sposobna razumeti

način doživljanja in sprejemanja sveta konkretnega otroka in je sposobna prevesti jezik odraslih v jezik otroka in nasprotno. Videti pa je, da je potrebno na tem področju še nekaj narediti, saj Centri za socialno delo in predstavniki civilne družbe s področja zaščite otrok poročajo, da pri izvajanju uporabe procesne pravice otrokovega zaupnika nastajajo težave. Ponekod se je izkazalo, da otrokov zaupnik ni dosegel svojega namena in ostal mrtva točka v zakonu, ponekod je bila ta pravica zlorabljen v korist odraslih, le v nekaj primerih pa se je ponudila otroku in bila uporabljena kot zaščita njegovih koristi (Šalinger 2006: 41-42).

2 PROBLEM

Pravica otroka do resničnosti je ena temeljnih otrokovih psiholoških pravic. To je pravica otroka, da se ga vidi, sliši, pravica otroka da misli, kar misli, pravica otroka do vseh svojih čustev (Braunmuhl 1979 v Čačinovič Vogrinčič 2006: 46). Tim Loreman (v Šugman Bohinc 2011: 27) opredeli pomembnost spoštovanja otroštva kot varovanje otroštva, varovanje posebnosti tega življenjskega obdobja, ki je v nevarnosti, da ga docela določimo in zapolnimo odrasli. Posebej pomembno pri delu z otrokom pa je slišati otroka. Čačinovič Vogrinčič (2008: 20) pravi: »Odlično znamo govoriti o otroku, govoriti z otrokom pa je nujna dragocena nova izkušnja«. Ta teoretska izhodišča in sodobna koncepta socialnega dela, perspektiva moči (Saleebey 1997 v Čačinovič Vogrinčič 2006: 18) in etika udeleženosti (Hoffman 1994 v Čačinovič Vogrinčič 2006: 18), Lüssijevi načeli systemskega socialnega dela, načelo kontakta in načelo vsestranske koristi (Čačinovič Vogrinčič 2006: 50) ter Konvencija o otrokovih pravicah (varuh-rs.si) so podlaga za raziskovanje, h kateremu me je spodbudila osebna izkušnja raziskovanja prvega pogovora z družino, pri katerem se je pokazalo, da otroci niso bili vključeni v proces dela z družino. Na podlagi tega želim raziskati vključenost otrok v proces dela z družinami. Zanima me, koliko otrok je vključenih v delo z družino, na kakšen način socialna delavka ali delavec vključi otroka v proces dela, na podlagi česa se odloči o vključenosti ali ne vključenosti otroka pri procesu dela z družino in kako poteka delo, ko je otrok vključen v pogovor. Zanima me tudi stališče socialnih delavk in delavcev o pomembnosti vključevanja otrok v proces dela z družino in vpliv stališča na njihovo ravnanje v praksi.

Raziskava se umešča v področje socialnega dela z družino, konkretno na področje dela z družinami na centrih za socialno delo. Predmet socialnega dela z družino je pomoč družini pri reševanju kompleksnih psihosocialnih problemov (Čačinovič Vogrinčič 2006: 27). V središču dela z družino je sodelovanje z vsemi udeleženi, tudi z otroki, ki morajo biti enakovredni udeleženci v sodelovanju in prispevku k rešitvi. Pomembno je slišati glas otroka in ga tudi upoštevati. Moja raziskava se osredotoča predvsem na vključevanje otrok pri delu z družino. Skozi svoje praktične izkušnje sem opazila, da pri delu z družinami otroci pogosto niso bili vključeni kot enakovredni udeleženci v sodelovanju, velikokrat pa sploh niso bili vključeni, zato želim podrobneje raziskati

vključevanje otrok v strokovno delo z družino. Raziskava tako posega tudi na področje otrokovih pravic, kot je psihološka pravica otroka do resničnosti (Braunmuhl 1979 v Čačinovič Vogrinčič 2006: 46) in druge otrokove pravice. Menim, da je vključevanje celotne družine v proces dela pomembno in nujno, predvsem pa je to del strokovnega socialnega dela z družino.

Raziskovalna vprašanja:

1. Kaj meni socialna delavka ali delavec o pomembnosti vključevanja otrok v proces dela z družino.
2. Kakšne izkušnje ima socialna delavka ali delavec z vključevanjem in izključevanjem otrok v procesu dela z družino?
3. V kakšni meri socialne delavke in delavci vključujejo otroke v proces dela z družino?
4. Na kaj se socialne delavke in delavci opirajo pri odločitvi o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino?
5. Na kakšen način socialne delavke in delavci vključijo otroka v proces dela z družino?
6. Kako poteka proces dela, ko je otrok vključen in ko otrok ni vključen v pogovor z družino?
7. Kako socialne delavke in delavci varujejo otrokovo udeležnost v procesu soustvarjanja, ko je otrok vključen.
8. Ali socialne delavke in delavci slišijo glas otroka in kako ga upoštevajo.

3 METODOLOGIJA

3.1 Vrsta raziskave

Raziskava je eksplorativna, katere namen je odkriti probleme, jih formulirati in postaviti preverljive hipoteze in pojasnjevalna, katere namen je pojasniti nastanek in razvoj pojavov in lastnosti, njihove medsebojne odvisnosti, vplive in vzročne povezanosti. Raziskava je tudi empirična, saj sem zbirala novo, neposredno izkustveno gradivo s pomočjo spraševanja. Glede na uporabnost je raziskava aplikativna, saj je vir neposredno uporabnih poznanj o metodah in tehnikah socialnega dela. Glede na zbrane opise pa je raziskava kvalitativna in kvantitativna (Mesec 2009: 79-86).

3.2 Spremenljivke

Neodvisne spremenljivke:

- delovna doba socialnih delavk in delavcev na področju dela z družino na centru za socialno delo,
- področje dela z družino na centru za socialno delo.

Odvisne spremenljivke:

- mnenje socialnih delavk in delavcev o pomembnosti vključevanja otroka v proces dela z družino,
- način vključevanja otroka v proces dela z družino,
- način upoštevanja otrokovega glasu,
- primeri vključevanja otroka v proces dela z družino,
- vpliv okoliščin na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino,
- ocena pogostosti situacij, ko je socialni delavec otroka vključil v proces dela z družino,
- vpliv sodelovanja otroka v procesu na uspešnost procesa dela,
- mnenje socialne delavke ali delavca o posebnostih znanja za delo z otroki.

3.3 Merski instrument

Za zbiranje podatkov sem uporabila anketni vprašalnik, pri katerem so anketiranci odgovarjali na vnaprej pripravljena vprašanja z odgovori zaprtega tipa in na vnaprej pripravljena vprašanja z odgovori odprtega tipa.

3.4 Opredelitev enot raziskovanja

Populacija v moji raziskavi so vse socialne delavke in delavci, ki delajo z družino na centru za socialno delo. V vzorcu raziskave pa je po ena socialna delavka ali delavec iz vsakega centra za socialno delo v Sloveniji. Vzorec je neslučajnostni, saj sem socialne delavke in delavce izbrala po dogovoru s posameznim centrom za socialno delo tako, da so v vzorec zajete socialne delavke in delavci, ki največ delajo z družino.

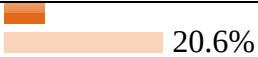
3.5 Zbiranje podatkov

Anketne vprašalnice sem oblikovala s pomočjo spletne strani MojaAnketa.si. Pred izvedbo anketiranja sem anketne vprašalnice preizkusila tako, da so ga poskusno izpolnile tri socialne delavke. Glede na njihove odgovore, sem anketni vprašalnik izpopolnila. Anketne vprašalnice sem nato po predhodnem dogovoru z vsakim izmed centrov za socialno delo v Sloveniji, po e-pošti poslala socialnim delavkam in delavcem, ki delajo z družino. Po prvem zbiranju podatkov sem prejela premalo ustrezno izpolnjenih anketnih vprašalnikov, zato sem ponovno stopila v stik z vsemi centri za socialno delo in jih ponovno prosila za sodelovanje. Zbrala sem 36 ustrezno izpolnjenih anketnih vprašalnikov od načrtovanih 60.

3.6 Obdelava podatkov

Večino dobljenih rezultatov raziskave sem obdelala na način kvantitativne analize podatkov tako, da sem preštela odgovore vseh anketirancev nato pa s procenti določila odstotni delež posameznih odgovorov na vprašanja.

Tabela 1: Primer kvantitativne analize rezultatov

Vprašanje:	Št. odgovorov	Delež odgovorov v procentih
Na koliko pogovorih (srečanjih) z določeno družino je prisoten otrok, kadar se odločite, da ga boste vključili v proces dela?		
Otrok je prisoten v majn kot polovici pogovorov z določeno družino	18	 52.9%
Otrok je prisoten v polovici pogovorov z določeno družino	7	 20.6%
Otrok je prisoten v več kot polovici pogovorov z določeno družino	9	 26.5%
Otrok je prisoten v vsakem pogovoru z določeno družino	0	 0%
Vsi rezultati	34	100%

Nekaj rezultatov sem obdelala na način kvalitativne analize in interpretacije tako, da sem najprej odgovore razčlenila, izločila za raziskavo nepomembne dele in določila enote kodiranja, nato pa enotam kodiranja pripisala relevantne pojme. Vse skupaj sem prikazala v tabeli. Z velikimi črkami sem označila vprašanja, s številkami pa posamezne odgovore na vprašanja. Odgovore, ki niso bili relevantni za raziskavo, sem označila s poševno črto. Pri vsakem vprašanju, ki je zahteval kvalitativno analizo sem si postavila določen kriterij pripisovanja relevantnih pojmov. Na primer pri kvalitativni obdelavi vprašanja o dolžini obdobja dela socialnega delavca na področju dela z družino, sem si postavila naslednje kriterije za pripisovanje pojmov: do 1 leto, od 1 do 2 leti, od 2 do 5 let, od 5 do 10 let, več kot 10 let.

Tabela 2: Primer kvalitativne analize rezultatov

ENOTE KODIRANJA	PRIPISANI POJMI (odprto kodiranje)
<i>A: Katera področja socialnega dela z družino trenutno zajema vaše delo? (naštejte)</i>	

A1: Varstvo otrok in družine.	Statusna razmerja, razmerja med starši in otroki.
A2: Vse.	Statusna razmerja, razmerja med starši in otroki, ukrepi za varstvo otrok, obravnava otrok in mladostnikov.
A3: razveza, stiki, varstvo otrokovih pravic in koristi, nasilje v družini, pomoč družini za dom, urejanje partnerskih odnosov.	Statusna razmerja, razmerja med starši in otroki.
A4: /	/
A5: Varstvo odraslih, urejanje preživetja, stikov, javna pooblastila, prva socialna pomoč, nasilje v družini.	Razmerja med starši in otroki.

S preštevanjem relevantnih pojmov, glede na prej določene kriterije, sem oblikovala tabele z odstotnimi deleži, ki jih predstavljam spodaj. Rezultate prikazane v tabelah sem nato predstavila še z besednimi opisi in razlagami.

4 REZULTATI

Rezultate prikazujem s pomočjo odstotnega deleža odgovorov na zastavljena vprašanja anketiranim socialnim delavcem. Naj poudarim, da skupno število odgovorov na vprašanja ni vedno enako, saj nekatere socialne delavke ali delavci niso odgovorili na vsa vprašanja ali so odgovorili neustrezno. V prikazanih rezultatih sta besedi socialna delavka in socialni delavec, zaradi lažje berljivosti, zamenjani z moško obliko besedne zveze.

4.1 Področja dela z družino na centru za socialno delo in delovna doba socialnih delavcev

Tabela 3: Pokritost področij socialnega dela z družino

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Statusna razmerja	10	 22,3%
Razmerja med starši in otroki	12	 26,6%
Obravnava otrok in mladostnikov	3	 6,6%
Ukrepi za varstvo otrok	20	 44,5%
Vsi rezultati	45	100%

Anketirani socialni delavci pokrivajo področje socialnega dela z družino – statusna razmerja v 22,3%, razmerja med starši in otroki v 26,6%, obravnavo otrok in mladostnikov v 6,6% in ukrepe za varstvo otrok v 44,5 %. Skupno št. odgovorov je večje od števila anketiranih, saj določeni socialni delavci pokrivajo več področij socialnega dela z družino hkrati.

Tabela 4: Delovna doba socialnega delavca na področju dela z družino na CSD

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Do 1 leto	1	 2,8%
Od 1 do 2 leti	5	 13,9%

Od 2 – 5 let	11	 30,6%
Od 5 do 10 let	7	 19,4%
Več kot 10 let	12	 33,3%
Vsi rezultati	36	100%

2,8% anketiranih socialnih delavcev dela na področju družine najn kot 1 leto, 13,9% od 1 do 2 leti, 30,6% od 2 do 5 let, 19,4% od 5 do 10 let in 33,3% več kot 10 let.

4.2 Vključevanje otrok v proces dela z družino

Tabela 5: Vključevanje otrok v proces dela z družino

Odgovor	Št.	Odstotni delež
DA	35	 97.2%
NE	1	 2.8%
Vsi rezultati	36	100%

97,2% socialnih delavcev otroke vključuje v proces dela z družino, med tem ko 2,8% socialnih delavcev otrok ne vključi v proces dela z družino.

Tabela 6: Prisotnost otroka na pogovorih z družino

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Otrok je prisoten v najn kot polovici pogovorov z določeno družino	18	 52.9%
Otrok je prisoten v polovici pogovorov z določeno družino	7	 20.6%
Otrok je prisoten v več kot polovici pogovorov z določeno družino	9	 26.5%
Otrok je prisoten v vsakem pogovoru z določeno družino	0	 0%
Vsi rezultati	34	100%

26,5% socialnih delavcev vključuje otroke v več kot polovico pogovorov z določeno družino v procesu pomoči, 20,6% otroke vključi v polovici primerov in 52,9% otroke vključi v najn kot polovici primerov.

Tabela 7: Enakovredno vključevanje vseh udeležencev v proces dela

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Vse družinske člane vključujem enakovredno	7	 20%
Bolj vključujem starše oz. odrasle člane družine	8	 22.9%
Bolj vključujem otroke	0	 0%
Vključevanje je odvisno od situacije	20	 57.1%
Vsi rezultati	35	100%

57,1% socialnih delavcev meni, da je vključevanje vseh udeleženi v proces dela odvisno od situacije, 22,9% bolj vključuje starše oz. odrasle člane družine in 20% enakovredno vključuje vse udeležene.

Tabela 8: Pomembnost vključevanja otroka v proces dela z družino

Odgovor 1	Povprečna ocena	Odgovor 5
Popolnoma nepomembno		Ključnega pomena
	4.19 (1/5)	

Povprečna ocena 36 socialnih delavcev na lestvici od 1 (popolnoma nepomembno) do 5 (je ključnega pomena) o pomembnosti vključevanja otroka v proces dela z družino, je 4,19.

Tabela 9: Vpliv sodelovanja otroka v procesu pomoči družini na uspešnost procesa

Odgovor 1	Povprečna ocena	Odgovor 5
Sploh ne vpliva		Je odločilnega pomena
	3.78 / 5	

Povprečna ocena 36 socialnih delavcev na lestvici od 1 (sploh ne vpliva) do 5 (je odločilnega pomena) o vplivu vključevanja otroka v proces dela z družino na uspešnost procesa pomoči, je 3,78.

4.3 Primeri vključevanja otrok v proces dela z družino

Tabela 10: Dovolitev sklenitve zakonske zveze osebi, ki še ni stara 18 let, ali iz drugih razlogov

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	1	3.1%
V najn kot polovici primerov	0	0%
V polovici primerov	0	0%
V več kot polovici primerov	0	0%
Vedno	7	21.9%
Ne delam na tem področju	24	75%
Vsi rezultati	32	100%

21,9% socialnih delavcev vedno vključi otroka v proces dela ob sklenitvi zakonske zveze osebi, ki še ni stara 18 let, ali iz drugih razlogov, med tem ko 3,1% socialni delavcev nikoli ne vključi otroka v proces dela. Ostalih 75% vprašanih socialnih delavcev ne dela na tem področju.

Tabela 11: Družinsko in/ali partnersko svetovanje - urejanje odnosov v družini

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	1	3.1%
V najn kot polovici primerov	5	15.6%
V polovici primerov	4	12.5%
V več kot polovici primerov	6	18.8%
Vedno	3	9.4%
Ne delam na tem področju	13	40.6%
Vsi rezultati	32	100%

9,4% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v družinsko in/ali partnersko svetovanje; 18,8% otroke vključi v več kot polovici primerov; 12,5% otroke vključi v polovici primerov; 15,6% otroke vključi v najn kot polovici primerov in 3,1% otrok nikoli ne vključi v družinsko in/ali partnersko svetovanje. Ostalih 40,6% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 12: Svetovalni pogovor ob prenehanju zakonske zveze

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V majn kot polovici primerov	1	 3.1%
V polovici primerov	2	 6.3%
V več kot polovici primerov	5	 15.6%
Vedno	8	 25%
Ne delam na tem področju	16	 50%
Vsi rezultati	32	100%

25% socialnih delavcev vedno vključi otroke v svetovalni pogovor ob prenehanju zakonske zveze, 15,6% otroke vključi v več kot polovici primerov, 6,3% otroke vključi v polovici primerov in 3,1% otroke vključi v majn kot polovici primerov. 50% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 13: Predhodno družinsko posredovanje

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	2	 6.3%
V majn kot polovici primerov	5	 15.6%
V polovici primerov	3	 9.4%
V več kot polovici primerov	4	 12.5%
Vedno	2	 6.3%
Ne delam na tem področju	16	 50%
Vsi rezultati	32	100%

6,3% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v proces dela ob predhodnem družinskem posredovanju, 12,5% otroke vključuje v več kot polovici primerov, 9,4% otroke vključuje v polovici primerov, 15,6% otroke vključuje v majn kot polovici primerov in 6,3% otrok nikoli ne vključuje v predhodno družinsko posredovanje. 50% vprašanih ne dela na tem področju.

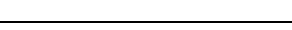
Tabela 14: Ugotavljanje obstoja zunajzakonske skupnosti

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	2	 6.5%

V majn kot polovici primerov	4	 12.9%
V polovici primerov	2	 6.5%
V več kot polovici primerov	0	 0%
Vedno	0	 0%
Ne delam na tem področju	23	 74.2%
Vsi rezultati	32	100%

6,2% socialnih delavcev v polovici primerov vključuje otroke v proces ugotavljanja zunajzakonske skupnosti, 12,9% otroke vključuje v majn kot polovici primerov in 6,5% nikoli otrok ne vključuje v proces ugotavljanja zunajzakonske skupnosti. 74,2% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 15: Urejanje starševstva

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	2	 6.3%
V majn kot polovici primerov	2	 6.3%
V polovici primerov	2	 6.3%
V več kot polovici primerov	6	 18.8%
Vedno	3	 9.4%
Ne delam na tem področju	17	 53.1%
Vsi rezultati	32	100%

9,4% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v proces dela ob urejanju starševstva, 18,8% otroke vključuje v več kot polovici primerov, 6,3% otroke vključuje v polovici primerov, 6,3% otroke vključuje v majn kot polovici primerov in 6,3% otrok nikoli ne vključuje v proces dela ob urejanju starševstva. 53,1% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 16: Izpolnjevanje starševske skrbi

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V majn kot polovici primerov	4	 12.5%
V polovici primerov	4	 12.5%
V več kot polovici primerov	10	 31.3%
Vedno	5	 15.6%

Ne delam na tem področju	9	 28.1%
Vsi rezultati	32	100%

15,6% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v proces dela, ko gre za izpolnjevanje starševske skrbi, 31,3% vključuje otroke v več kot polovici primerov, 12,5% otroke vključuje v polovici primerov in 12,5% otroke vključuje v najn kot polovici primerov. 28,1% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 17: Ukrepi za vzgojo in varstvo otroka

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V najn kot polovici primerov	2	 6.1%
V polovici primerov	2	 6.1%
V več kot polovici primerov	4	 12.1%
Vedno	15	 45.5%
Ne delam na tem področju	10	 30.3%
Vsi rezultati	33	100%

45,5% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v proces dela ob ukrepih za vzgojo in varstvo otroka, 12,1% otroke vključuje v več kot polovici primerov, 6,1% otroke vključuje v polovici primerov, 6,1% otroke vključuje v najn kot polovici primerov. 30,3% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 18: Odvzem otroka

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V najn kot polovici primerov	0	 0%
V polovici primerov	2	 6.1%
V več kot polovici primerov	1	 3%
Vedno	15	 45.5%
Ne delam na tem področju	15	 45.5%
Vsi rezultati	33	100%

45,5% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v proces dela ob odvzemu otroka, 3% otroke vključuje v več kot polovici primerov in 6,1% otroke vključuje v polovici primerov. 45,5% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 19: Oddaja otroka v zavod

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V najn kot polovici primerov	0	 0%
V polovici primerov	0	 0%
V več kot polovici primerov	0	 0%
Vedno	14	 42.4%
Ne delam na tem področju	19	 57.6%
Vsi rezultati	33	100%

42,4% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v proces dela ob oddaji otroka v zavod. 57,6% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 20: Varstvo otrokovih premoženjskih koristi

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V najn kot polovici primerov	0	 0%
V polovici primerov	2	 6.3%
V več kot polovici primerov	1	 3.1%
Vedno	2	 6.3%
Ne delam na tem področju	27	 84.4%
Vsi rezultati	32	100%

6,3% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v proces dela ob varstvu otrokovih premoženjskih koristi, 3,1% otroke vključuje v več kot polovici primerov in 6,3% otroke vključuje v polovici primerov. 84,4% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 21: Urejanje namestitve otroka v rejniško družino

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%

V najn kot polovici primerov	0	0%
V polovici primerov	0	0%
V več kot polovici primerov	3	9.1%
Vedno	13	39.4%
Ne delam na tem področju	17	51.5%
Vsi rezultati	33	100%

39,4% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v proces dela ob urejanju namestitve otroka v rejniško družino in 9,1% otroke vključuje v več kot polovici primerov. 51,5% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 22: Spremljanje rejništva

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	0%
V najn kot polovici primerov	1	3.1%
V polovici primerov	0	0%
V več kot polovici primerov	2	6.3%
Vedno	10	31.3%
Ne delam na tem področju	19	59.4%
Vsi rezultati	32	100%

31,3% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v proces spremljanja rejništva, 6,3% otroke vključuje v več kot polovici primerov in 3,1% otroke vključuje v najn kot polovici primerov. 59,4% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 23: Skrbništvo nad otroki

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	0%
V najn kot polovici primerov	0	0%
V polovici primerov	0	0%
V več kot polovici primerov	3	9.7%
Vedno	6	19.4%
Ne delam na tem področju	22	71%
Vsi rezultati	31	100%

19,4% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v proces dela ob urejanju skrbništva nad otroki in 9,7% otroke vključuje v več kot polovici primerov. 71% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 24: Posvojitve

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	1	3.1%
V najn kot polovici primerov	1	3.1%
V polovici primerov	1	3.1%
V več kot polovici primerov	1	3.1%
Vedno	3	9.4%
Ne delam na tem področju	25	78.1%
Vsi rezultati	32	100%

9,4% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v proces dela pri posvojitvi otroka, 3,1% otroke vključuje v več kot polovici primerov, 3,1% otroke vključuje v polovici primerov, 3,1% otroke vključuje v najn kot polovici primerov in 3,1% otrok nikoli ne vključuje v proces dela pri posvojitvi. 78,1% vprašanih ne dela na tem področju.

Tabela 25: Obravnava otrok in mladoletnikov

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	0%
V najn kot polovici primerov	0	0%
V polovici primerov	0	0%
V več kot polovici primerov	0	0%
Vedno	18	56.3%
Ne delam na tem področju	14	43.8%
Vsi rezultati	32	100%

56,3% socialnih delavcev vedno vključuje otroke v proces dela pri obravnavi otrok in mladoletnikov. 43,3% vprašanih ne dela na tem področju.

4.4 Okoliščine, ki vplivajo na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino.

Tabela 26: Starost otroka

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Sploh ne vpliva	1	2.9%
Malo vpliva	3	8.8%
Srednje vpliva	2	5.9%
Vpliva	10	29.4%
Zelo vpliva	18	52.9%
Vsi rezultati	34	100%

Pri 52.9% socialnih delavcev starost otroka zelo vpliva na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino, pri 29,4% vpliva na odločitev, pri 5,9% srednje vpliva na odločitev, pri 8,8% malo vpliva na odločitev in pri 2,9% sploh ne vpliva na odločitev.

Tabela 27: Spol otroka

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Sploh ne vpliva	32	97%
Malo vpliva	1	3%
Srednje vpliva	0	0%
Vpliva	0	0%
Zelo vpliva	0	0%
Vsi rezultati	33	100%

Pri 3% socialnih delavcev spol otroka malo vpliva na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino in pri 97% spol otroka sploh ne vpliva na odločitev.

Tabela 28: Problem zaradi katerega je družina prišla po pomoč

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Sploh ne vpliva	2	6.1%
Malo vpliva	5	15.2%

Srednje vpliva	6	 18.2%
Vpliva	11	 33.3%
Zelo vpliva	9	 27.3%
Vsi rezultati	33	100%

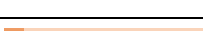
Pri 27,3% socialnih delavcev problem, zaradi katerega je družina prišla po pomoč, zelo vpliva na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino, pri 33,3% vpliva na odločitev, pri 18,2% srednje vpliva na odločitev, pri 15,2% malo vpliva na odločitev in pri 6,1% sploh ne vpliva na odločitev.

Tabela 29: Osebno mnenje o pomembnosti vključevanja otroka v proces dela

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Sploh ne vpliva	8	 24.2%
Malo vpliva	6	 18.2%
Srednje vpliva	7	 21.2%
Vpliva	12	 36.4%
Zelo vpliva	0	 0%
Vsi rezultati	33	100%

Pri 36,4% socialnih delavcev, njihovo osebno mnenje o pomembnosti vključevanja otroka v proces dela, vpliva na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino, pri 21,2% srednje vpliva na odločitev, pri 18,2% malo vpliva na odločitev in pri 24,2% sploh ne vpliva na odločitev.

Tabela 30: Čas, ki ga ima socialni delavec na voljo

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Sploh ne vpliva	19	 57.6%
Malo vpliva	9	 27.3%
Srednje vpliva	3	 9.1%
Vpliva	2	 6.1%
Zelo vpliva	0	 0%
Vsi rezultati	33	100%

Pri 6,1% socialnih delavcev čas, ki ga imajo na voljo, vpliva na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino, pri 9,6% srednje vpliva na odločitev, pri 27,3% malo vpliva na odločitev, pri 57,6% sploh ne vpliva na odločitev.

Tabela 31: Znanja in spretnosti za delo z otroki

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Sploh ne vpliva	10	 31.3%
Malo vpliva	8	 25%
Srednje vpliva	5	 15.6%
Vpliva	8	 25%
Zelo vpliva	1	 3.1%
Vsi rezultati	32	100%

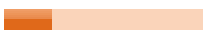
Pri 3,1% socialnih delavcev znanja in spretnosti za delo z otroki zelo vplivajo na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino, pri 25% vplivajo na odločitev, pri 15,6% srednje vplivajo na odločitev, pri 25% malo vplivajo na odločitev in pri 31,3% sploh ne vplivajo na odločitev.

Tabela 32: Organizacija dela na CSD

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Sploh ne vpliva	11	 34.4%
Malo vpliva	8	 25%
Srednje vpliva	8	 25%
Vpliva	3	 9.4%
Zelo vpliva	2	 6.3%
Vsi rezultati	32	100%

Pri 6,3% socialnih delavcev organizacija na CSD zelo vpliva na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino, pri 9,4% vpliva na odločitev, pri 25% srednje vpliva na odločitev, pri 25% malo vpliva na odločitev in pri 34,4% sploh ne vpliva na odločitev.

Tabela 33: Mnenje in odločitev staršev

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Sploh ne vpliva	4	 12.1%
Malo vpliva	8	 24.2%
Srednje vpliva	9	 27.3%
Vpliva	9	 27.3%
Zelo vpliva	3	 9.1%
Vsi rezultati	33	100%

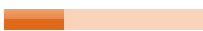
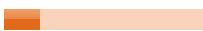
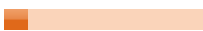
Pri 9,1% socialnih delavcev mnenje staršev otroka zelo vpliva na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino, pri 27,3% vpliva na odločitev, pri 27,3% srednje vpliva na odločitev, pri 24,2% malo vpliva na odločitev in pri 12,1% sploh ne vpliva na odločitev.

Tabela 34: Mnenje in odločitev otroka

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Sploh ne vpliva	0	 0%
Malo vpliva	2	 6.1%
Srednje vpliva	3	 9.1%
Vpliva	19	 57.6%
Zelo vpliva	9	 27.3%
Vsi rezultati	33	100%

Pri 27,3% socialnih delavcev mnenje otroka zelo vpliva na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino, pri 57,6% vpliva na odločitev, pri 9,1% srednje vpliva na odločitev in pri 6,1% malo vpliva na odločitev.

Tabela 35: Način vključevanja otrok v delo pri sodelavcih

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Sploh ne vpliva	12	 36.4%
Malo vpliva	10	 30.3%
Srednje vpliva	6	 18.2%
Vpliva	4	 12.1%
Zelo vpliva	1	 3%

Vsi rezultati	33	100%
---------------	----	------

Pri 3% socialnih delavcev način vključevanja otrok v delo pri njihovih sodelavcih zelo vpliva na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino, pri 12,1% vpliva na odločitev, pri 18,2% srednje vpliva na odločitev, pri 30,3% malo vpliva na odločitev in pri 36,4% sploh ne vpliva na odločitev.

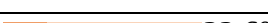
4.5 Situacije, ko je otrok bil vključen v proces pomoči družini

Tabela 36: Pripravljenost otrok na sodelovanje ob povabilu

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V najn kot polovici primerov	0	 0%
V polovici primerov	2	 6.7%
V več kot polovici primerov	18	 60%
Vedno	10	 33.3%
Vsi rezultati	30	100%

Pri 33,3% socialnih delavcev so otroci bili vedno pripravljeni na sodelovanje v procesu pomoči ob povabilu socialnega delavca, pri 60% v več kot polovici primerov in pri 6,7% v polovici primerov.

Tabela 37: Začasna izključitev otroka iz pogovora v težkih primerih

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	3	 9.7%
V najn kot polovici primerov	8	 25.8%
V polovici primerov	7	 22.6%
V več kot polovici primerov	6	 19.4%
Vedno	7	 22.6%
Vsi rezultati	31	100%

22,6% socialnih delavcev je iz pogovora pri težkih odločitvah vedno izključilo otroka, 19,4% v več kot polovici primerov, 22,6% v polovici primerov, 25,8% v najmanj kot polovici primerov in 9,7% nikoli.

Tabela 38: Ocena med procesom, da je primer pretežek za sodelovanje z otrokom brez tveganja za negativne posledice (stres, nespečnost)

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	4	 12.9%
V najmanj kot polovici primerov	18	 58.1%
V polovici primerov	5	 16.1%
V več kot polovici primerov	1	 3.2%
Vedno	3	 9.7%
Vsi rezultati	31	100%

9,7% socialnih delavcev je med procesom vedno ocenilo, da je proces pretežek za sodelovanje z otrokom brez tveganja za negativne posledice (stres, nespečnost...), 3,2% v več kot polovici primerov, 16,1% v polovici primerov, 58,1% v najmanj kot polovici primerov in 12,9% nikoli.

Tabela 39: Odločitev otroka med procesom, da prekine sodelovanje pri pogovorih

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	10	 31.3%
V najmanj kot polovici primerov	19	 59.4%
V polovici primerov	1	 3.1%
V več kot polovici primerov	1	 3.1%
Vedno	1	 3.1%
Vsi rezultati	32	100%

Pri 3,1% socialnih delavcev so se otroci med procesom vedno odločili, da ne želijo več sodelovati, pri 3,1% v več kot polovici primerov, pri 3,1% v polovici primerov, pri 59,4% v najmanj kot polovici primerov in pri 31,3% nikoli.

Tabela 40: Otroci mlajši od 5 let teko sodelujejo pri pogovoru

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	2	6.5%
V najn kot polovici primerov	2	6.5%
V polovici primerov	6	19.4%
V več kot polovici primerov	13	41.9%
Vedno	8	25.8%
Vsi rezultati	31	100%

Pri 25,8% socialnih delavcev otroci mlajši od 5 let vedno težko sodelujejo pri pogovoru, pri 41,9% v več kot polovici primerov, pri 19,4% v polovici primerov, pri 6,5% v najn kot polovici primerov in pri 6,5% nikoli.

Tabela 41: Vključitev otroka v pogovor pozitivno vpliva na uspešnost procesa pomoči

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	0%
V najn kot polovici primerov	3	10.7%
V polovici primerov	7	25%
V več kot polovici primerov	13	46.4%
Vedno	5	17.9%
Vsi rezultati	28	100%

Pri 17,9% socialnih delavcev vključitev otroka vedno pozitivno vpliva na uspešnost procesa pomoči, pri 46,4% v več kot polovici primerov, pri 25% v polovici primerov in pri 10,7% v najn kot polovici primerov.

Tabela 42: Potreba otroka po zagovorniku ali drugi osebi za lažje izražanje želja in potreb

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	12	38.7%
V najn kot polovici primerov	13	41.9%
V polovici primerov	4	12.9%
V več kot polovici primerov	2	6.5%
Vedno	0	0%
Vsi rezultati	31	100%

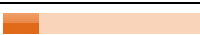
Pri 6,5% socialnih delavcev so otroci v več kot polovici primerov potrebovali zagovornika ali drugo osebo, da so lažje izrazili svoje mnenje, želje in potrebe, pri 12,9% v polovici primerov, pri 41,9% v najn kot polovici primerov in pri 38,7% nikoli.

Tabela 43: Neupoštevanje otrokovih želja, ki se socialnemu delavcu zdijo nesmiselne

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	23	 74.2%
V najn kot polovici primerov	6	 19.4%
V polovici primerov	1	 3.2%
V več kot polovici primerov	0	 0%
Vedno	1	 3.2%
Vsi rezultati	31	100%

3,2% socialnih delavcev nikoli ne upošteva želja otrok, ki se socialnemu delavcu zdijo nesmiselne, 3,2% v polovici primerov, 19,4% v najn kot polovici primerov in 74,2% vedno upošteva otrokove želje, kljub temu, da se jim zdijo nesmiselne.

Tabela 44: Starši ne želijo, da socialni delavec upošteva otrokovo mnenje

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	6	 18.8%
V najn kot polovici primerov	19	 59.4%
V polovici primerov	5	 15.6%
V več kot polovici primerov	2	 6.3%
Vedno	0	 0%
Vsi rezultati	32	100%

Pri 6,3% socialnih delavcih starši ne želijo, da se upošteva otrokovo mnenje, v več kot polovici primerov, pri 15,6% v polovici primerov, pri 59,4% v najn kot polovici primerov in pri 18,8% nikoli.

4.6 Razlika med procesom dela ko je otrok vključen in ko ni

Tabela 45: Razlikovanje procesov dela, ko je otrok vključen v pogovor in ko ni

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Da	28	75%
Ne	0	0%
Včasih	7	25%
Vsi rezultati	35	100%

75% socialnih delavcev meni, da se način dela razlikuje, ko je otrok prisoten pri procesu pomoči (nekateri teme so za otroka pretežke, z otroki je potrebno delati na drugačen način, otrok je bolj izpostavljen stresu...) in 25% meni, da se način dela včasih razlikuje.

4.7 Načini vključevanja otroka v proces dela z družino

Tabela 46: Prepuščanje izbire otroku v veliko primerih

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	1	3%
V najmanj kot polovici primerov	3	9.1%
V polovici primerov	1	3%
V več kot polovici primerov	14	42.4%
Vedno	14	42.4%
Vsi rezultati	33	100%

42,4% socialnih delavcev vedno prepusti veliko izbire otroku, 42,4% v več kot polovici primerov, 3% v polovici primerov, 9,1% v najmanj kot polovici primerov in 3% nikoli.

Tabela 47: Otroku da socialni delavec na voljo več časa

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	0%
V najmanj kot polovici primerov	0	0%

V polovici primerov	3	 9.4%
V več kot polovici primerov	8	 25%
Vedno	21	 65.6%
Vsi rezultati	32	100%

65,6% socialnih delavcev da vedno otroku na voljo več časa, 25% v več kot polovici primerov in 9,4% v polovici primerov.

Tabela 48: Uporaba iger in raznih pripomočkov za lažjo komunikacijo

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	3	 9.4%
V najmanj kot polovici primerov	4	 12.5%
V polovici primerov	6	 18.8%
V več kot polovici primerov	6	 18.8%
Vedno	13	 40.6%
Vsi rezultati	32	100%

40,6% socialnih delavcev vedno uporablja igre in razne pripomočke za lažjo komunikacijo z otrokom, 18,8% v več kot polovici primerov, 18,8% v polovici primerov, 12,5% v najmanj kot polovici primerov in 9,4% nikoli.

Tabela 49: Pozorno poslušanje otroka

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V najmanj kot polovici primerov	0	 0%
V polovici primerov	0	 0%
V več kot polovici primerov	3	 9.4%
Vedno	29	 90.6%
Vsi rezultati	32	100%

90,6% socialnih delavcev vedno pozorno posluša otroka in 9,4% v več kot polovici primerov.

Tabela 50: Dogovor o sodelovanju z otrokom in predstavitev načina dela

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V najn kot polovici primerov	2	 6.1%
V polovici primerov	0	 0%
V več kot polovici primerov	7	 21.2%
Vedno	24	 72.7%
Vsi rezultati	33	100%

72,7% socialnih delavcev vedno sklene z otrokom dogovor o sodelovanju in mu pojasni način dela, 21,2% v več kot polovici primerov in 6,1% v najn kot polovici primerov.

Tabela 51: Socialni delavec prosi starše, da posedejo otroka na tisto mesto, kjer sami menijo, da se bo otrok dobro počutil.

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	12	 36.4%
V najn kot polovici primerov	8	 24.2%
V polovici primerov	3	 9.1%
V več kot polovici primerov	5	 15.2%
Vedno	5	 15.2%
Vsi rezultati	33	100%

15,2% socialnih delavcev vedno prosijo starše, da posedejo otroka na tisto mesto, kjer sami menijo, da se bo otrok najbolje počutil, 15,2% v več kot polovici primerov, 9,1% v polovici primerov, 24,2% v najn kot polovici primerov in 36,4% nikoli.

Tabela 52: Preverjanje lastnega razumevanja otrokovih besed

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V najn kot polovici primerov	0	 0%
V polovici primerov	2	 6.1%
V več kot polovici primerov	5	 15.2%
Vedno	26	 78.8%

Vsi rezultati	33	100%
---------------	----	------

78,8% socialnih delavcev vedno preveri lastno razumevanje otrokovih besed pri otroku, 15,2% v več kot polovici primerov in 6,1% v polovici primerov.

Tabela 53: Upoštevanje otrokovega mnenja

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V najn kot polovici primerov	0	 0%
V polovici primerov	0	 0%
V več kot polovici primerov	10	 32.3%
Vedno	21	 67.7%
Vsi rezultati	31	100%

67,7% socialnih delavcev vedno upošteva otrokovo mnenje in 32,3% v več kot polovici primerov.

Tabela 54: Prilagajanje prostora v prijaznejšega otrokom

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V najn kot polovici primerov	0	 0%
V polovici primerov	3	 9.1%
V več kot polovici primerov	8	 24.2%
Vedno	22	 66.7%
Vsi rezultati	33	100%

66,7% socialnih delavcev vedno prilagodi prostor tako, da je ta prijaznejši otrokom (svetloba, igrače...), 24,2% v več kot polovici primerov in 9,1 v polovici primerov.

Tabela 55: Prilagajanje načina komunikacije otrokovemu načinu

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%
V najn kot polovici primerov	0	 0%
V polovici primerov	2	 6.1%
V več kot polovici primerov	9	 27.3%

Vedno	22	66.7%
Vsi rezultati	33	100%

66,7% socialnih delavcev vedno prilagodi način svoje komunikacije otrokovi, 27,3% v več kot polovici primerov in 6,1 v polovici primerov.

Tabela 56: Zagotavljanje možnosti, da se otrok umakne iz pogovora, če ne želi več sodelovati

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	2	6.3%
V najmanj kot polovici primerov	1	3.1%
V polovici primerov	0	0%
V več kot polovici primerov	6	18.8%
Vedno	23	71.9%
Vsi rezultati	32	100%

71,9% socialnih delavcev vedno zagotovi možnost, da se otrok umakne od pogovora, če ne želi več sodelovati (kotiček z igračami...), 18,8% v več kot polovici primerov, 3,1% v najmanj kot polovici primerov, 6,3% nikoli.

Tabela 57: Zagotavljanje možnosti pogovora z drugo osebo

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	0%
V najmanj kot polovici primerov	2	6.3%
V polovici primerov	3	9.4%
V več kot polovici primerov	4	12.5%
Vedno	23	71.9%
Vsi rezultati	32	100%

71,9% socialnih delavcev vedno zagotovi otroku možnost pogovora z drugo osebo, če otrok želi, 12,5% v več kot polovici primerov, 9,4% v polovici primerov in 6,3% v najmanj kot polovici primerov.

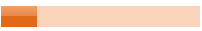
4.8 Način upoštevanja otrokovega glasu v procesu pomoči družini

Tabela 58: Ko otrok ne odgovori na vprašanje, socialni delavec prosi starše, da odgovorijo namesto njega

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	21	 63.6%
V majn kot polovici primerov	10	 30.3%
V polovici primerov	1	 3%
V več kot polovici primerov	1	 3%
Vedno	0	 0%
Vsi rezultati	33	100%

3% socialnih delavcev v več kot polovici primerov, ko otrok ne odgovori na vprašanje, prosijo starše, da odgovorijo namesto otroka, 3% v polovici primerov, 30,3% v majn kot polovici primerov in 63,3% nikoli.

Tabela 59: Socialni delavec otroku ponudi v naprej pripravljene odgovore na vprašanja

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	14	 42.4%
V majn kot polovici primerov	11	 33.3%
V polovici primerov	6	 18.2%
V več kot polovici primerov	2	 6.1%
Vedno	0	 0%
Vsi rezultati	33	100%

6,1% socialnih delavcev v več kot polovici primerov otroku ponudi v naprej pripravljene odgovore na vprašanja, otroci pa samo izberejo, 18,2% v polovici primerov, 33,3% v majn kot polovici primerov in 42,4% nikoli.

Tabela 60: Zagotavljanje zaupnega pogovora brez staršev

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	 0%

V najn kot polovici primerov	0	0%
V polovici primerov	0	0%
V več kot polovici primerov	4	12.1%
Vedno	29	87.9%
Vsi rezultati	33	100%

87% socialnih delavcev vedno zagotovi zaupen pogovor brez prisotnosti staršev, če otrok tako želi, in 12,1% v več kot polovici primerov.

Tabela 61: Preverjanje relevantnosti otrokovega pripovedovanja pri starših

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	7	21.2%
V najn kot polovici primerov	18	54.5%
V polovici primerov	4	12.1%
V več kot polovici primerov	4	12.1%
Vedno	0	0%
Vsi rezultati	33	100%

12,1% socialnih delavcev v več kot polovici primerov preveri relevantnost otrokovega pripovedovanja pri starših, 12,1% v polovici primerov, 54,5% v najn kot polovici primerov in 21,2% nikoli.

Tabela 62: Socialni delavec jemlje otrokove besede resno

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	0%
V najn kot polovici primerov	1	3%
V polovici primerov	0	0%
V več kot polovici primerov	4	12.1%
Vedno	28	84.8%
Vsi rezultati	33	100%

84,8% socialnih delavcev vedno jemlje otrokove besede resno, 12,1% v več kot polovici primerov in 3% v najn kot polovici primerov.

Tabela 63: Socialni delavec ponudi otroku možnost drugačne komunikacije

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	2	6.1%
V najn kot polovici primerov	4	12.1%
V polovici primerov	3	9.1%
V več kot polovici primerov	8	24.2%
Vedno	16	48.5%
Vsi rezultati	33	100%

48,5% socialnih delavcev vedno ponudi otroku možnost drugačnega načina komunikacije (s pomočjo risbe, slik, neverbalne komunikacije...), 24,2% v več kot polovici primerov, 9,1% v polovici primerov, 12,1% v najn kot polovici primerov in 6,1% nikoli.

Tabela 64: Preverjanje razumevanja otrokovih besed

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	0	0%
V najn kot polovici primerov	0	0%
V polovici primerov	1	3.1%
V več kot polovici primerov	4	12.5%
Vedno	27	84.4%
Vsi rezultati	33	100%

84,4% socialnih delavcev vedno preveri svoje razumevanje otrokovih besed, 12,5% v več kot polovici primerov in 3,1% v polovici primerov.

Tabela 65: Vključevanje drugih odraslih v pogovor

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	2	6.1%
V najn kot polovici primerov	8	24.2%
V polovici primerov	6	18.2%
V več kot polovici primerov	8	24.2%
Vedno	9	27.3%
Vsi rezultati	33	100%

27,3% socialnih delavcev vedno vključuje v pogovor druge odrasle (učitelj, sorodnik...) ki jim otrok zaupa, 24,2% v več kot polovici primerov, 18,2% v polovici primerov, 24,2% v najn kot polovici primerov in 6,1% nikoli.

Tabela 66: Dajanje možnosti otrokom, da na vprašanja odgovori na naslednjem srečanju

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	1	 3%
V najn kot polovici primerov	9	 27.3%
V polovici primerov	4	 12.1%
V več kot polovici primerov	8	 24.2%
Vedno	11	 33.3%
Vsi rezultati	33	100%

33,3% socialnih delavcev da vedno otroku možnost, da na vprašanja odgovori na naslednjem srečanju, 24,2% v več kot polovici primerov, 12,1% v polovici primerov, 27,3% v najn kot polovici primerov in 3% nikoli.

Tabela 67: Zagotavljanje zagovornika otroku

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Nikoli	3	 9.1%
V najn kot polovici primerov	16	 48.5%
V polovici primerov	7	 21.2%
V več kot polovici primerov	3	 9.1%
Vedno	4	 12.1%
Vsi rezultati	33	100%

12,1% socialnih delavcev vedno vedno otroku zagotovi zagovornika, 9,1% v več kot polovici primerov, 21,2% v polovici primerov, 48,5% v najn kot polovici primerov in 9,1% nikoli.

4.9 Specifična znanja za delo z otroki

Tabela 68: Potreba po specifičnih znanjih za delo z otroki

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Da	35	97,3%
Ne	1	2,7%
Vsi rezultati	36	100%

97,3% socialnih delavcev meni, da potrebujejo specifična znanja za delo z otroki. Našteli so: komunikacijska znanja, pedagoška znanja, posebne pristope, psihološka znanja, komunikacijske sposobnosti, poznavanje razvojne psihologije otroka itd. 2,7% jih meni, da posebnih znanj ne potrebujejo.

Tabela 69: Zadostovanje znanja pridobljenega s študijem

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Da	4	11,1%
Ne	32	88,9%
Vsi rezultati	36	100%

88,9% socialnih delavcev meni, da znanje, pridobljeno med izobraževanjem za socialno delo, ne zadostujejo za uspešno delo z otroki, 11,1% socialnih delavcev meni, da znanja zadostujejo.

Tabela 70: Način pridobivanja znanja za delo z otroki

Odgovor	Št.	Odstotni delež
Z izobraževanjem v času študija	22	19.8%
Z dodatnim izobraževanjem na delovnem mestu	34	30.6%
Z dodatnim izobraževanjem izven delovnega mesta	20	18%
Z lastnim angažiranjem	31	27.9%
Drugo:	4	3.6%
Vsi rezultati	111	100%

19,8% znanja za delo z otroki, so socialni delavci pridobili z izobraževanjem tekom študija za socialno delo, 30,6% z dodatnim izobraževanjem na delovnem mestu, 18% z dodatnim izobraževanjem izven delovnega mesta, 27,9% z lastnim angažiranjem in 3,6% na drugačen način.

5 POSKUSNA TEORIJA Z RAZPRAVO

V poskusni teoriji poskušam s povezovanjem dobljenih rezultatov raziskave in teoretičnih predpostavk, predstavljenih v teoretičnem uvodu, odgovoriti na raziskovalna vprašanja, ki sem si jih zastavila pred začetkom raziskovanja.

Prvo vprašanje, ki sem si ga zastavila je, *kaj menijo socialne delavke in delavci o pomembnosti vključevanja otrok v proces dela z družino?* Konvencija o otrokovih pravicah z 12. Členom zagotavlja otroku pravico do lastnega mnenja in obvezo odraslim, da to mnenje jemljejo resno v vseh zadevah, ki jih zadevajo, to načelo pa mora biti podrejeno upoštevanju otrokovega najboljšega interesa (Jenkole 2006: 37). Da je to načelo upoštevano, mora v prvi vrsti socialna delavka ali delavec v proces dela z družino otroka vključiti. Socialne delavke in delavci ocenjujejo pomembnost vključenosti otroka v proces dela, na lestvici od 1 (popolnoma nepomembno) do 5 (je ključnega pomena), s povprečno oceno 4,19, kar pomeni, da je za socialne delavce, vključevanje otroka v proces pomoči družini, zelo pomembno. V procesu pomoči mora družina postati razvidna, zato z družino delamo na dveh ravneh, prva je raven mobilizacije, raven dela, druga pa je raven družinske dinamike (Čačinovič Vogrinčič 2006: 28-29). Delo na dveh ravneh in vključevanje vseh članov družine v proces dela, je podlaga za uspešno rešitev problema. Socialni delavci so na lestvici od 1 (sploh ne vpliva) do 5 (je odločilnega pomena) ocenili vpliv sodelovanja otroka v procesu pomoči na uspešnost rešitve problema in podali povprečno oceno 3,78, kar pomeni, da po njihovem mnenju prisotnost otroka v procesu pomoči kar precej vpliva na rešitev problema, vendar ni odločilnega pomena. Sama se s to oceno ne strinjam, menim, da je prisotnost vsakega družinskega člana odločilnega pomena za rešitev problema, saj je nujno potrebno upoštevati načelo vsestranske koristi in načelo instrumentalne definicije problema, ki zahtevata, da ima vsak član družine možnost povedati svojo definicijo problema in da je rešitev v korist vsem članom družine (Ovsenik, Čačinovič Vogrinčič 1990: 87-92).

Naslednje vprašanje, na katerega sem iskala odgovor, je: *Kakšne izkušnje ima socialna delavka ali delavec, z vključevanjem in izključevanjem otrok v procesu dela z družino?* Madsen (2007: 9-12) pravi, da družina za premik potrebuje pomagajoč in pozitiven odnos s socialnim delavcem, pomagajočega, ki družine ne vidi kot problem in skupno sodelovanje, ki pomaga družino usmeriti na prihodnost brez problema. Problemi zaradi katerih družina pride po pomoč, so zelo raznoliki, kot je raznolika tudi pomoč socialne delavke ali delavca oz. proces pomoči posamezni družini. Čeprav je proces pomoči za vsako družino drugačen, kot je

tudi vsaka družina drugačna, pa morajo biti za uspešen proces pomoči, vključeni vsi družinski člani, ne glede na obliko problema. Javna pooblastila centrov za socialno delo, ki so opredeljena v Katalogu javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo, na področju varstva otrok in družine, zajemajo veliko področij dela z družino in ker se področja dela z družino precej razlikujejo, me je zanimalo, kakšne izkušnje imajo socialne delavke in delavci z vključevanjem ali izključevanjem otrok v proces pomoči, glede na področje dela z družino. Ko gre za sklenitev zakonske zveze osebi, ki še ni stara 18 let, ali iz drugih razlogov, je 7 od 8 socialnih delavk in delavcev odgovorilo, da vedno vključi otroka v proces dela, med tem ko 1 socialna delavka ali delavec v tem primeru nikoli ne vključi otroka v proces pomoči. Ne vključitev otroka, kateremu bo sklenjena zakonska zveza, se mi zdi popolnoma nesprejemljivo in nestrokovno ravnanje, saj situacija v popolnosti zadeva mladoletnega otroka. Pri družinskem ali partnerskem svetovanju – urejanju odnosov v družini večina socialnih delavk in delavcev vključi otroka v več kot polovici primerov, kar precejšnji delež socialnih delavcev pa otroka vključi v najn kot polovici primerov ali nikoli. V tem primeru, morda vključitev otroka res ni vedno potrebna, saj je partnersko svetovanje lahko namenjeno tudi samo staršema, ko gre za razrešitev težav med njima. Pri svetovalnem pogovoru ob prenehanju zakonske zveze, vse socialne delavke in delavci vključujejo otroke v proces dela, večina vedno ali v več kot polovici primerov. Pri predhodnem družinskem posredovanju približno polovica socialnih delavk in delavcev vključuje otroke v več kot polovici primerov ali vedno in približno polovica v najn kot polovici primerov ali nikoli. Ko gre za urejanje starševstva, več kot polovica socialnih delavk in delavcev, otroka vključi v proces pomoči vedno ali v več kot polovici primerov, najn kot polovica vprašanih, pa vključuje otroke v polovici primerov, v najn kot polovici primerov ali nikoli. Menim, da bi morali biti otroci v primeru urejanja starševstva, razen ko je to povezano le z vlogo odraslih kot partnerjev, vedno prisotni v procesu pomoči, saj so enakovredni člani družine in pomemben člen, ko gre za starševstvo. Pri izpolnjevanju starševskih skrbi, vse socialne delavke in delavci vključujejo otroke v proces pomoči, od tega več kot polovica vključi otroka vedno ali v več kot polovici primerov, najn kot polovica pa vključuje otroke v polovici primerov ali v najn kot polovici primerov. Največji delež socialnih delavk in delavcev vedno ali v več kot polovici primerov vključuje otroke v proces pomoči družini, ko gre za ukrepe za vzgojo in varstvo otroka ali za odvzem otroka, majhen delež vključi otroka v polovici primerov ali v najn kot polovici primerov. Pomembno je, da večina socialnih delavk in delavcev v tem primeru vključuje otroke, smiselno pa bi bilo, da bi vsi otroke vključevali vedno, saj se situacija v veliki meri tiče otrok. V primeru oddaje otroka v zavod vse socialne

delavke in delavci vedno vključujejo otroka v proces pomoči družini. Tudi kadar gre za urejanje namestitve otroka v rejniško družino ali za urejanje skrbništva nad otroki, večinski delež socialnih delavk in delavcev vedno vključuje otroka v proces dela, majhen delež vključuje otroke v več kot polovici primerov. Pri posvojitvah večina socialnih delavk in delavcev vedno vključi otroka v proces dela, nekateri pa tudi v majn kot polovici primerov ali nikoli, kar je nekako razumljivo, saj sklepam, da so nekateri otroci pri posvojitvah še dojenčki, kar pomeni, da ne morejo aktivno sodelovati pri procesu dela. Ko gre za delo z otroki in mladostniki, vse socialne delavke in delavci vedno vključujejo otroka v proces dela. Pokazale so se precejšnje razlike pri vključevanju otrok v proces pomoči družini, glede na problem, zaradi katerega je družina prišla po pomoč. V določenih primerih, kot je primer posvojitve, lahko razumem, zakaj otroci včasih niso vključeni v proces pomoči, med tem, ko bi v nekaterih primerih, kot je primer urejanja starševstva ali dovolitev sklenitve zakonske zveze osebi, ki še ni stara 18 let, morali biti vedno vključeni. Razlike delno pojasni odgovor na vprašanje: *v kakšni meri socialne delavke in delavci vključujejo otroke v proces dela z družino?* Med vsemi vprašanimi je 2,8% socialnih delavk in delavcev odgovorilo, da otrok ne vključuje v proces dela z družino, kar pojasni določene zgoraj dobljene rezultate vključevanja in ne vključevanja otrok. Kljub temu, da odstotek socialnih delavk in delavcev, ki ne vključuje otrok v proces dela z družino, ni velik, pa se moramo zavedati, da je vključevanje otroka v delo z družino nujno potrebno, saj moramo spoštovati otroštvo in otrokove pravice. Spremeniti je treba odnos do otrok, saj otroci niso lastnina staršev ali drugih odraslih in pasivni sprejemniki njihovega vpliva in odločanja. So osebe z lastnimi pravicami, videnjem problema in potrebami (Jenkole 2006: 35). Po evropski konvenciji o uresničevanju otrokovih pravic ima otrok pravico do obveščenosti in do izražanja lastnega mnenja v postopkih (varuh-rs.si). Socialne delavke in delavci, ki otroke vključujejo v proces dela z družino, pa so odgovorili, da otrok ne vključi v vsak pogovor z določeno družino, ampak 26,5% socialnih delavk in delavcev vključuje otroke v več kot polovici pogovorov z določeno družino, 20,6% v polovici pogovorov z določeno družino in 52,9% v majn kot polovici primerov. Ta podatek je precej zaskrbljujoč, saj očitno pokaže, da socialne delavke in delavci otroke slabo vključujejo v proces pomoči družini, saj več kot polovica otroka vključi v majn kot polovici pogovorov z določeno družino. Socialne delavke in delavci si še vedno vzamejo moč lastne presoje o tem, kdo in kdaj bo vključen v proces pomoči. Videti je, kot da se postmoderno socialni delo, ko se rešitve soustvarjajo, centrov za socialno delo še niso kaj dosti dotaknile in je vodilo socialnim delavcem predvsem zakon. Na tem mestu se mi postavi vprašanje, kako so zastopani interesi in želje otroka, če je otrok prisoten v majn kot polovici pogovorov z

družino. Se otroka v tem primeru sliši, vidi, dobi otrok pravico da misli, kar misli in pravico do vseh svojih čustev (Čačinovič Vogrinčič 2006: 46)? Slišati želje in občutke otroka pravzaprav pomeni preživeti čas z otrokom, njegovimi starši, učitelji, sorojenci, sorodniki in drugimi, ki lahko prispevajo k lažjem razumevanju otrokovih želja (Welbourne 2012: 6). Uresničljivost tega pa vidim le v primeru vključitve vseh družinskih članov v celoten proces dela, ob hkratnem enakovrednem vključevanju vseh udeleženi. Socialne delavke in delavci vseh udeleženi ne vključujejo vedno enakovredno v proces, saj je 22,9% socialnih delavk in delavcev odgovorilo, da bolj vključuje starše oz. odrasle člane družine, nihče ne vključuje bolj otrok kot odraslih v proces dela, kar 57,1% socialnih delavk in delavcev pa je odgovorilo, da je enakovredno ali neenakovredno vključevanje otrok in odraslih članov družine odvisno od konkretne situacije.

Na kaj se opirajo socialne delavke in delavci pri odločitvi o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces pomoči družini? Doel in Best (2008) menita, da je pri delu z družinami pomembno, da je socialna delavka ali delavec dobro podkovan z znanjem, kar pa ne pomeni, da mora obvladati znanja o vseh težavah v družini, pomembno je, da zna družino poslušati in da se je pripravljen skupaj z družino učiti, jo spoznati. Pomembno je tudi da sodeluje s celotno družino in upošteva potrebe in želje vseh članov družine; da se odziva hitro in odgovorno; krepí socialno mrežo družine in tako prepreči izolacijo družine ali posameznega člana; pričakuje pozitivne spremembe in je orientiran na prihodnost družine (Doel, Best 2008: 102-116). Znanje za ravnanje z družinami in otroki, je temeljna podlaga za prakso socialnega, kar meni tudi večina socialnih delavk in delavcev. 97,3% socialnih delavk in delavcev je odgovorilo, da za delo z otroki potrebujejo specifična znanja, za katera pa 88,9% socialnih delavk in delavcev meni, da jih niso pridobili med izobraževanjem na Fakulteti za socialno delo. Ta podatek je precej zaskrbljujoč in hkrati pobuda za raziskovanje, saj je Fakulteta za socialno delo edina, ki skuša študente opremiti s tem znanjem in ima tudi primerno literaturo. Pravijo, da so ta znanja večinoma pridobivali z dodatnim izobraževanjem na delovnem mestu, z dodatnim izobraževanjem izven delovnega mesta, z lastnim angažiranjem in na drugačen način, le 19,8% socialnih delavk in delavcev je odgovorilo, da je posebna znanja za delo z otroki pridobilo med izobraževanjem na Fakulteti za socialno delo. Dodatno pridobivanje znanj, je seveda zelo pomembno za uspešno delo z družinami, vendar pa me dobljeni podatki precej skrbijo. Menim, da bi morale socialne delavke in delavci, večino znanja pridobiti že med samim izobraževanjem na fakulteti, rezultati raziskave pa kažejo ravno nasprotno. Za relevantnost tega podatka, bi morali še dodatno raziskati, ali socialne delavke in delavci res

niso pridobili na fakulteti ustreznega znanja, ali ga morda niso znali in mogli prenesti v prakso. Sama imam namreč ravno nasprotno izkušnjo. Zdi se mi, da sem precej znanja za delo z otroki in družinami, dobila na fakulteti za socialno delo in s tem znanjem bi pri delu z družinami ravnala drugače, kot ravna večina socialnih delavk in delavcev, ki so sodelovali v moji raziskavi, še posebej ko gre za vključevanje otrok v proces pomoči. Socialna delavka ali delavec, ki dela z družino, potrebuje posebno znanje o družini, ki mu omogoči, da prepozna dogajanje v družini in da ga poimenuje tako, da uporabljeni koncepti predstavljajo hkrati izhodišče za možno strokovno pomoč in temelj in vsebino dialoga z družino. Socialna delavka ali delavec tako potrebuje znanje, koncepte, po drugi strani pa metodološki pristop, ki bo omogočil, da to znanje postane tudi uporabno za družino (Čačinovič Vogrinčič 1990: 163). Socialne delavke in delavce sem vprašala, kako znanje, ki so ga pridobili med izobraževanjem vpliva na njihov način dela z otroki. Več kot polovica jih meni, da pridobljena znanja vsaj malo vplivajo na njihov način dela z otroki, 25% meni, da pridobljena znanja vplivajo na način dela z otroki, le 3,1% jih meni, da pridobljena znanja zelo vplivajo, presenetljivih 31,3% socialnih delavk in delavcev pa meni, da pridobljena znanja in spretnosti sploh ne vplivajo na njihov način dela z otroki. Na tem mestu se mi postavi vprašanje, koliko pravzaprav socialne delavke in delavci pridobljena znanja zares prenesejo in uporabijo v praksi socialnega dela z družino in otroki, saj je 31% socialnih delavk in delavcev, ki meni da pridobljena znanja sploh ne vplivajo na način dela, precej velik odstotek. Na tem mestu lahko vidimo povezavo med mnenjem socialnih delavk in delavcev, da na fakulteti niso pridobili dovolj znanja za delo z otroki in med velikim odstotkom, ki menijo, da pridobljena znanja ne vplivajo na način njihovega dela z otroki. Postavi se mi vprašanje, ali socialne delavke in delavci res niso pridobili ustreznega znanja in zato njihovo delo z otroki ni odvisno od pridobljenega znanja ali pa so znanja pridobili, vendar ga niso znali, mogli ali želeli prenesti v prakso dela z otroki. To področje v moji raziskavi ostaja odprto za nadaljnje raziskovanje.

Eden od praktičnih načinov dobrega vključevanja otrok v delo, je boj proti »odraslocentrizmu« Petr (2004: 83-225) predlaga, da si socialna delavka ali delavec v boju proti »odraslocentrizmu«, vzame čas za učenje o otroku, kot otroku; redno izvaja individualne pogovore z otroki, vključuje otroka kot enakovredno osebo pri odločitvah pri delu z družino in podpira spremembe v socialno delovnem raziskovanju in izobraževanju. Še vedno pa veliko socialnih delavk in delavcev vključuje otroke v proces dela na podlagi odločitve staršev, kar pa ni prav, saj imajo otroci pravico sodelovati kot enakovredni člani družine. Le 12,1% socialnih delavk in delavcev meni, da mnenje in odločitev staršev, ne vpliva na

odločitev socialnega delavca o vključitvi ali ne vključitvi otroka v proces dela z družino, vsi ostali so odgovorili, da mnenje staršev vpliva na njihovo odločitev. Socialne delavke in delavci bi morali upoštevati mnenje otroka in njegove želje o tem, ali želijo sodelovati pri procesu pomoči ali ne, saj je neupoštevanje otrokovega mnenja ali celo sprejemanje odločitev za otroka v imenu drugih, nesprejemljivo in nestrokovno ravnanje. Da bi preverila, kako strokovno in ne diskriminacijsko socialne delavke in delavci delajo z družino, sem jih vprašala, kako na njihovo odločitev o vključenosti otroka v proces dela vpliva spol otroka, starost, osebno mnenje socialne delavke ali delavca, problem zaradi katerega je družina prišla, čas, ki ga ima socialna delavka ali delavec na voljo, organizacija dela na CSD in način vključevanja otrok v delo pri sodelavcih. Skoraj vse socialne delavke in delavci menijo, da spol ne vpliva na njihovo odločitev o vključenosti otroka, med tem ko se več kot polovica strinja, da starost otroka vpliva na njihovo odločitev, le 2,9% jih je ocenilo, da starost otroka na vključitev ne vpliva. Način dela je seveda pogojen s starostjo otroka, vendar starost, tako kot spol otroka, ne bi smela biti ovira pri vprašanju, ali bo otrok sploh prisoten pri procesu ali ne. V primeru, da je otrok še majhen, bi se morala socialna delavka ali delavec prilagoditi starosti otroka in celoten proces dela organizirati tako, da bi otrok lahko sodeloval. Jenkole (2006: 37) opaza, da se socialne delavke in delavci pri svojem delu velikokrat srečajo s tisko in nemočjo otroka, da bi izrazil svoje mnenje in želje in v takih primerih socialne delavke in delavci otroka premalo ali skoraj ne opremijo z ustreznimi informacijami, ne vključijo ga v reševanje problema in ne upoštevajo drugačnosti njegovega čutenja in dojemanja stvarnosti. Z mnenjem o pomembnosti starosti otroka za vključitev v proces pomoči, je lahko povezano tudi osebno mnenje socialne delavke ali delavca o pomembnosti vključevanja otroka. Večina socialnih delavk in delavcev je odgovorilo, da njihovo osebno mnenje vpliva ali srednje vpliva na odločitev ali bodo otroka vključili ali ne. Tudi problem zaradi katerega je družina prišla po pomoč vpliva na odločitev. Na odločitev o vključevanju otroka v proces pomoči, pri večini socialnih delavcev, ne vpliva ali malo vpliva čas, ki ga imajo na voljo, organizacija na centru za socialno delo in način dela z otroki pri sodelavcih.

Način vključevanja otrok v proces pomoči družini, je bistvenega pomena za uspešno sodelovanje. Čačinovič Vogrinčič pravi, da sta v delovnem odnosu socialna delavka ali delavec in uporabnik sodelavca, ki skupaj iščeta pot do rešitve. Prva naloga socialnega delavca je torej, da vzpostavi delovni odnos (Čačinovič Vogrinčič 2008: 17). Prvi element delovnega odnosa je dogovor o sodelovanju z vsemi člani družine. Socialne delavke in delavci v večini vedno ali v več kot polovici primerov vzpostavijo delovni odnos z otrokom in

mu pojasnijo način dela. 6,1% socialnih delavk in delavcev pa delovni odnos z otrokom vzpostavi v majn kot polovici primerov. Podatek sicer pokaže, da socialne delavke in delavci vzpostavijo delovni odnos z otrokom, vendar pa ne vemo kako vzpostavijo delovni odnos in kaj zanje delovni odnos pomeni. Ker je delovni odnos temelj za delo, menim, da bi morale vse socialne delavke in delavci vedno vzpostaviti odnos z vsemi člani družine, ne glede na okoliščine, kot je na primer starost otroka itd. Pomembno je kako socialna delavka ali delavec otroka vključi v proces pomoči, da se le ta počuti kompetentnega in enakovrednega člana družinske skupine. Gehart (2007: 183-186) pravi, da je najpomembnejše pri delu z otroki, da ustvarimo prostor za dialog, ki pa je nekoliko drugačen, saj mora socialna delavka ali delavec vključiti več neverbalne komunikacije in akcije, kot pri delu z odraslimi. Večina vprašanih vedno ali v več kot polovici primerov prilagodi komunikacijo otroku, ki je prisoten v procesu pomoči. Otroci, ki so vključeni v delo z družino so velikokrat še tako majhni, da ne morejo besedno izraziti svojih želja in ker besedna komunikacija ni ednini način sporazumevanja, lahko socialna delavka ali delavec najde druge načine komunikacije, ki bodo otroku ustrezali in bo lahko izrazil svoje občutke in želje (Welbourne 2012: 6). Več kot polovica socialnih delavk in delavcev pravi, da pri svojem delu z otrokom uporabi igre in razne pripomočke za lažjo komunikacijo, med tem ko skoraj četrtina nikoli ali v majn kot polovici primerov. Uporaba pripomočkov in iger pri delu z otroki, je lahko pomemben vir krepitev moči in pozitivne naravnosti v procesu pomoči. Poleg prilagajanja komunikacije, je za lažje delo z otrokom pomembno tudi dobro poslušanje otrokovih besed in preverjanje lastnega razumevanja le teh. Vse socialne delavke in delavci menijo, da vedno ali v več kot polovici primerov pozorno poslušajo otroka in prav tako večina vedno ali v več kot polovici primerov preverja svoje razumevanje otrokovih besed, kar je pomembno za uspešno delo z vsemi uporabniki. Otrok se bo počutil bolj vključenega v sam proces, če bodo določene izbire dovoljene tudi njemu in če bo socialna delavka ali delavec upošteval njegovo mnenje. Socialne delavke in delavci velikokrat dajo precej izbire otroku, le majhen delež otroku nikoli ne da izbire ali v majn kot polovici primerov, prav tako vsi vedno ali v več kot polovici primerov upoštevajo mnenje otroka pri delu z družino. Kljub temu, da večina socialnih delavk in delavcev meni, da dajo otroku veliko izbire, pa več kot 15 % vedno prosi starše, da določijo kje bo sedel otrok med pogovorom, 15% prepusti odločitev staršem v več kot polovici primerov in le 36,4% socialnih delavk in delavcev vedno prepusti izbiro otroku. Tu vidim rahlo neskladje med lastnim mnenjem socialnih delavk in delavcev o ravnanju in dejanskim ravnanjem v praksi. Večina socialnih delavk in delavcev vedno zagotovi otroku možnost, da se na lastno željo umakne iz pogovora, prav tako mu zagotavljajo možnost pogovora z drugo

osebo. Večina otroku zagotovi tudi več časa, če ga le ta potrebuje. To, da otrok lahko sam zase sprejema odločitve, je zanj pomembna izkušnja kompetentnosti in hkrati vir moči. V procesu svetovanja oziroma psihosocialne pomoči je vir moči najprej izkušnja, da je človek kompetenten za svoje življenje, izkušnja o spoštovanju in dostojanstvu. Dialog, ki raziskuje, dialog, ki odkriva uresničljive alternative, je vir moči (Seleebey 1992: 84-85).

Proces in situacije pri delu z družino, ko je otrok vključen v pogovor, se od družine do družine razlikujejo, saj je vsaka družina, življenjska zgodba, situacija in posameznik znotraj družine, drugačen. Socialna delavka ali delavec skupaj z družino v delovnem odnosu soustvari izviren delovni projekt pomoči. »Projekt je izviren, ker se vsakokrat na novo in posebej oblikuje za vsako družino posebej, soustvarjeni so skupaj z njimi in za njih (Čačinovič Vogrinčič 2006: 21-22)«. Že sam proces pomoči, ko je otrok vključen v pogovor, se precej razlikuje od procesa pomoči, ko otrok ni vključen v pogovor z družino, s čimer se strinjajo tudi vse socialne delavke in delavci, vendar pa je sama vključitev otroka pomembna, saj lahko prispeva k razpletu situacije, zaradi katere družina poišče pomoč. Menim, da prisotnost otroka pozitivno vpliva na proces pomoči in končni rezultat, vendar ne nujno vedno, saj je v veliki meri uspešnost odvisna od socialne delavke ali delavca in njegovega načina dela, od načina kako je vključil otroka v proces dela, kako ga je zaščitil pred okoliščinami, ki bi otroku lahko povzročile stres, kako je upošteval otrokovo mnenje, želje itd. Tudi socialne delavke in delavci menijo, da v več kot polovici primerov prisotnost otroka dobro vpliva na razplet situacije, vendar ne vedno, 10,7% jih meni, da v majn kot polovici primerov in 25% da le v polovici primerov prisotnost otroka vpliva pozitivno. Socialne delavke in delavci ocenjujejo, da otroci mlajši od 5 let vedno ali v več kot polovici primerov težko sodelujejo pri procesu pomoči, vendar menim, da to ne bi smelo vplivati na pomembnost prispevka otroka v procesu pomoči, saj je socialna delavka ali delavec tisti, ki mora zagotoviti vključenost otroka, poskrbeti, da način dela prilagodi tako, da bo otrok lahko sodeloval. Seveda bo prispevek otroka mlajšega od 5 let drugačen, kot če bi bil star 15 let, vendar kljub temu pomemben za kvalitetno pomoč družini. Otroci so skoraj vedno ali v več kot polovici primerov pripravljeni sodelovati ob povabilu socialne delavke ali delavca, poleg tega se večina otrok v majn kot polovici primerov ali nikoli ne odloči, da bi prekinili sodelovanje. Ta podatka nam kažeta na pomembno pripravljenost otrok za sodelovanje v procesih pomoči, kar lahko socialnim delavkam in delavcem nekoliko olajša organizacijo in sam način dela z družino, saj je lažje sodelovati z uporabniki, ki so pripravljeni in si želijo sodelovati, kot z uporabniki, ki v procesu pomoči ne želijo sodelovati. Kljub temu, da so otroci pripravljeni sodelovati, se

socialne delavke in delavci v 22,6% vedno odločijo za začasno izključitev otroka iz procesa pomoči, ko ocenijo, da je tema oz. situacija za otroka pretežka, 19,4% to odločitev o začasni izključitvi sprejme v več kot polovici primerov in 22,6% v polovici primerov, le 9,7% socialnih delavcev otroka nikoli ne izključi iz procesa pomoči. Sklepam, da socialna delavka ali delavec to odločitev sprejme na podlagi lastnega mnenja, saj iz zgornjih podatkov vidimo, da otroci zelo redko sami prekinejo sodelovanje. Ali je mnenje socialne delavke ali delavca o izključitvi utemeljeno, s te raziskave težko sklepam, menim pa, da so te odločitve pomembne in potrebne, saj so včasih lahko družinske situacije tako psihično naporne, da bi otroku povzročile preveč stresnih situacij.

Kako socialne delavke in delavci varujejo otrokovo vključenost v procesu pomoči družini, ko je otrok vključen, je pomembno vprašanje. Bohinc (2013: 112-113) pravi, da je pomembno, da v otrokov svet vstopimo preko družinskega sloga komuniciranja in medosebnih odnosov in s posebno pozornostjo na kulturni, razredni in spolni kontekst uporabnikov. Otroku moramo zagotoviti varno in ne ogrožajoče okolje, v katerem se bo dobro počutil. Eden od načinov zagotavljanja dobrega počutja otroka znotraj procesa pomoči, je dobro poslušanje otroka in jemanje njegovih besed resno. Skoraj vse socialne delavke in delavci vedno ali pa v več kot polovici primerov, jemljejo otrokove besede resno, kar krepi moč otroka in občutek lastne vrednosti ter kompetentnosti. Pomembno je, ne le jemanje otrokovih besed resno, ampak tudi preverjanje lastnega razumevanja otrokovih besed, kar je tudi eden od pogojev dobre komunikacije, in to redno počne večina socialnih delavk in delavcev. Dobra komunikacija je usmerjena v delo z otrokom, vključuje poslušanje, spraševanje, razumevanje in odzivanje na komunikacijo. Komunikacija niso samo besede, ampak tudi način na katerega komuniciramo, govorica telesa, efektivnost poslušanja itd. (Lefevre 2010: 2-21). Socialna delavka ali delavec se mora prilagoditi otroku tako, da prilagodi način komunikacije, da otrok lažje sodeluje. Več kot polovica socialnih delavk in delavcev otroku vedno ali v več kot polovici primerov ponudi drugačen način komunikacije, med tem ko kar 18,2% te možnosti ne ponudi nikoli ali pa v najmanj kot polovici primerov dela z otroki v družini. Če se socialna delavka ali delavec ni pripravljen prilagoditi otroku do te mere, da mu ponudi drugačen način komunikacije, lahko pričakujemo, da bo tudi celoten proces pomoči potekal drugače, morda z več težavami, saj je komunikacija temelj, na katerem gradimo odnos v procesu pomoči in s pomočjo katere sprejmemo odločitve in naredimo spremembe. Če otrok potrebuje drugačen način dela, mu je potrebno to tudi zagotoviti. Pomembno je, da ima otrok možnost izbire, da se mu omogoči takšen način dela, da bo otrok lažje izrazil svoje strahove, želje, potrebe itd. Velikokrat se

izkaže za dobro vključitev šole in otrokove okolice v delo z družino, predvsem za zagotavljanje otrokove varnosti. Ko socialna delavka ali delavec dela z otrokom, mora razumeti tudi dolgotrajni vpliv dogodkov na otroka, ki je bil izpostavljen neugodnim razmeram v družini in biti pozoren na odnose otroka z drugimi odraslimi ter vplive teh odnosov na otrokovo življenje (Boyd Webb 2011: 14-18). Otroku lahko zelo pomaga pogovor z osebo, ki mu veliko pomeni, pa to ni njegov družinski član, zato je pomembno vključevanje drugih odraslih v proces pomoči družini. Več kot polovica socialnih delavk in delavcev vključuje druge odrasle v proces pomoči, 30,3% pa odraslih ne vključuje ali jih vključi v majn kot polovici primerov dela z družinami. Otroku morda lažje izrazi svoje mnenje brez prisotnosti staršev, kar pa se zavedajo vse socialne delavke in delavci, saj so pripravljeni vedno ali v več kot polovici primerov dela z družinami, otroku ponuditi zaupen pogovor brez prisotnosti staršev. Jenkole (2006) pravi, da je zelo smiselno otroku omogočiti zaupen pogovor, saj je iz praks razvidno, kako nekateri za otroka pomembni odrasli, sklicujoč se na koristi otroka, uporabljajo različne načine za spreminjanje otrokovega mnenja, kar je še zlasti vidno v primerih, ko so interesi otroka in staršev v navzkrižju. Takšno ravnanje je nedopustno, saj gre za neupoštevanje otrokovega mnenja, za nespoštovanje otroka in neenakovredno ravnanje z družinskimi člani. Spremeniti je treba odnos do otrok, saj otroci niso lastnina staršev ali drugih odraslih in pasivni sprejemniki njihovega vpliva in odločanja. So osebe z lastnimi pravicami, videnjem problema in potrebami (Jenkole 2006: 35). Z raziskavo sem ugotovila, da še vedno nekatere socialne delavke in delavci prosijo starše, da na vprašanja, namenjena otroku, odgovorijo namesto otroka ali pa celo sami ponudijo vnaprej pripravljene odgovore na vprašanja, med katerimi otrok lahko izbira. Nekateri tudi preverjajo relevantnost otrokovega pripovedovanja pri starših, kar pokaže, da socialne delavke in delavci otroku ne zaupajo in da je še vedno prisoten tako imenovani »odraslocentrizem«. Odstotek socialnih delavk in delavcev, ki tako ravnajo, k sreči ni velik, vendar za strokovno socialno delo, takšnega načina ravnanja ne bi smelo biti. Kakršno koli sugeriranje otrokovega mnenja je popolnoma nedopustno in nestrokovno ravnanje. Eden od načinov preprečevanja takšnega načina ravnanja, je zagotavljanje zagovornika otroku, ki otroku pomaga izraziti mnenje, želje in potrebe. Prioriteta zagovorništva so otrokove pravice ali potrebe družine in zagovornik si s svojo odločno voljo prizadeva, da se jih prizna in udejanji. Zagovorniku je otrok prvi in najpomembnejši, saj zagovornik ni vpleten v celosten problem, kot je to socialna delavka ali delavec (Martinjak 2013: 72). Socialne delavke in delavci pri svojem delu z družinami v večini primerov ne vključujejo zagovornikov v proces pomoči, le 12,1% zagovornike vedno vključi v pomoč družini. Menim, da bi socialne delavke in delavci morali zagovornike

pogosteje vključevati v proces pomoči, saj so le-ti lahko v veliko pomoč pri uspešnosti dela, saj je vloga zagovornika upoštevati želje in interese otroka, pomagati otroku izraziti mnenje in otrokove interese zagovarjati.

6 SKLEPI

- Socialne delavke in delavci menijo, da je vključevanje otroka v proces pomoči zelo pomembno, vendar otrok ne vključujejo vedno v proces dela z družino. Majhen odstotek otroka nikoli ne vključi v proces pomoči, tisti, ki pa otroke vključujejo, pa jih ne vključijo v vsak pogovor z določeno družino.
- Socialne delavke in delavci menijo, da prisotnost otroka vpliva na rešitev problema, vendar ni odločilnega pomena. Na podlagi tega mnenja verjetno določeni otrok ne vključijo v vsak pogovor z družino ali jih sploh ne vključijo.
- Večina socialnih delavk in delavcev meni, da za delo z otroki potrebujejo specifična znanja, katera pa v večini niso pridobili med izobraževanjem na Fakulteti za socialno delo, ampak z izobraževanjem na delovnem mestu ali samoiniciativno. Hkrati večina socialnih delavk in delavcev meni, da pridobljena znanja malo, ali sploh ne vplivajo na njihov način dela z otrokom, kar je v nasprotju z mnenjem, da potrebujejo specifična znanja. S tega sklepam, da socialne delavke in delavci vejo, da specifična znanja za delo z otroki obstajajo, morda jih celo imajo, vendar jih pri svojem delu ne uporabljajo, kar pomeni, da je njihovo ravnanje nestrokovno.
- Na odločitev socialnih delavk in delavcev o vključitvi otroka v proces dela z družino, ne vpliva spol otroka, čas, ki ga ima socialna delavka ali delavec na voljo, organizacija na centru za socialno delo in način dela z otroki pri sodelavcih. Kar nekaj dejavnikov pa vpliva na odločitev o vključenosti ali ne vključenosti otroka v proces dela z družino. Veliko socialnih delavk in delavcev vključuje otroke v proces dela na podlagi odločitve in mnenja staršev, na podlagi starosti otroka, na podlagi svojega osebnega mnenja, problema zaradi katerega je družina prišla po pomoč, itd. To so dejavniki, ki ne bi smeli vplivati na odločitev ali bo otrok lahko prisoten pri procesu pomoči ali ne.

- Socialne delavke in delavci, ki vključujejo otroke v proces pomoči, v večini primerov vzpostavijo delovni odnos z otrokom, vendar ne vedno. Večina tudi prilagodi komunikacijo otroku in pri svojem delu uporabi razne igre in pripomočke za lažjo komunikacijo z otrokom. Večina meni, da posluša otroka in preverja svoje razumevanje otrokovih besed.
- Socialne delavke in delavci menijo, da dajo otroku veliko izbire in da upoštevajo njegovo mnenje, hkrati pa več kot polovica vedno ali pa včasih prepusti odločitev, npr. kje bo sedel otrok med procesom, staršem. Tu vidim neskladje med mnenjem socialnih delavk in delavcev o načinu ravnanja in dejanskim ravnanjem v praksi. Socialne delavke in delavci menijo, da otroku vedno dajo možnost pogovora z drugo osebo, ali da se umakne iz pogovora, če to želi.
- Socialne delavke in delavci menijo, da prisotnost otroka dobro vpliva na razplet situacije, vendar ne vedno. Ocenjujejo tudi, da otroci mlajši od 5 let težko sodelujejo pri procesu pomoči. Socialne delavke in delavci se pogosto odločajo za začasno izključitev otroka iz procesa pomoči, ko sami ocenijo, da je to potrebno, čeprav so otroci skoraj vedno pripravljeni sodelovati ob povabilu, poleg tega se večina otrok v majn kot polovici primerov ali nikoli ne odloči, da bi prekinili sodelovanje.
- Več kot polovica socialnih delavk in delavcev vedno ali v več kot polovici primerov, ponudi otroku drugačen način komunikacije, če ga le-ta potrebuje, še vedno pa petina tega ne stori. Vse socialne delavke in delavci so pripravljeni otroku ponuditi zaupen pogovor brez staršev in večina tudi vključuje v proces pomoči druga odrasle, ki jim otrok zaupa.
- Skoraj vse socialne delavke in delavci menijo, da jemljejo otrokove besede resno, še vedno pa nekateri prosijo starše, da odgovorijo na vprašanja namenjena otroku. Nekateri tudi sami ponudijo v naprej pripravljene odgovore, med katerimi otrok samo izbere in preverjajo relevantnost otrokovega pripovedovanja pri starših.

7 PREDLOGI

- Socialne delavke in delavci bi morali reflektirati svoj način dela in ga povezovati s teoretičnim znanjem, da bi tako preprečili neskladje med privzeto teorijo ravnanja in med teorijo v uporabi.
- Menim, da so potrebne spremembe, ki bi zagotovile vključenost otrok v proces pomoči družini na centrih za socialno delo, kot je ozaveščanje socialnih delavk in delavcev o pomembnosti vključevanja otrok v proces pomoči, dodatna izobraževanja, organizirana supervizijska srečanja, itd.
- Menim, da bi socialne delavke in delavci, ki menijo, da niso opremljeni z znanjem o načinu dela z otroki, morali imeti zagotovljene možnosti, da ta znanja pridobijo.

8 LITERATURA

8.1 Knjižni viri

Boyd Weeb, N. (2011): *Social Work Practice with Children and Families*. The Guilford Press. New York.

Collins D., Jordan C., Coleman H., (2010): *An Introduction to Family Social Work*, Third Edition. Brooks/Cole, Belmont, USA.

Čacinovič Vogrinčič, G. (1990), Paradigmatske osnove socialno-terapevtskega dela z družino. *Revija socialno delo*, letnik 29, številka 1/3.

Čacinovič Vogrinčič, Gabi (2000). Vzpostavitev in ohranjanje svetovalnega odnosa. *Psihološka obzorja* (Ljubljana), letnik 9, številka 2, str. 81-86.

Čacinovič Vogrinčič, Gabi (2002), Koncept delovnega odnosa v socialnem delu. *Revija socialno delo*, letnik 41, številka 2.

Čacinovič Vogrinčič, G. (2006), *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Čacinovič Vogrinčič, G., (2006): *Socialno delo z družino*; Fakulteta za socialno delo; Ljubljana.

Čacinovič Vogrinčič G. (2008): *Soustvarjanje v šoli: učenje kot pogovor*. Zavod RS za šolstvo. Ljubljana.

Čacinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., Možina, M. (2008): *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Doel M., Best L., (2008): *Experiencing Social Work. Learning from Service Users*. Sage Publications Ltd. London.

G. Petr, C. (2004): *Social Work with Children and Their Families : Pragmatic Foundations*. Oxford. New York.

Gehart, Diane (2007), *Collaborative Therapy: Relationships and Conversations that make a Difference*. Routledge. New York

Goldbrunner, H. (1989), *Arbeit mit Problemfamilien*. Mainz: Matthias – Grunewald Verlag

Hoffmann, L. (1994). A reflexive stance for family therapy. V S. McNamee in K.V. Gergen(ur.), *Therapy as social construction*. London: Sage.

Hoffman, L. (1994): *Postmodernism, Critical Theory and Social Work*. V: Pease, B., Fook, J. (ur.), *Therapy as Social Construction*. London: Sage (7-24).

Kodele, Tadeja (ur.), et al. (2003): *Otrokov glas v procesu učenja in pomoči : priročnik za vrtnice, šole in starše*. 1. izd. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo , str. 98-135.

Kovač, Polonca (2007). Javna pooblastila centrov za socialno delo v upravnem postopku. *Socialno delo*, letnik 46, številka 1/2, str. 57-64.

Lefevre Michelle. (2010): *Communicating with Children and Young People. Making a Difference*. Policy Press. University of Bristol.

Loreman Tim, (2009): *Respecting Childhood*. Continuum International Publishing Group. New York

Madsen William C. (2007): *Collaborative Therapy With Multi-Stressed Families*. Second Edition. The Guilford Press. New York.

Martinjak, Tomi (2013). Zagovornik - glas otroka. *Sodobna pedagogika*, letnik 64 = 130, številka 3, str. 70-78.

Matter, H. (1999), *Sozialarbeit mit Familien*. Bern: Haupt.

Mesec B. (2009): *Načrtovanje raziskave*. Študijsko gradivo za interno uporabo. Fakulteta za socialno delo. Ljubljana

Mešl, Nina, Kustec, Klavdija (2011). Pomoč učencu z učnimi težavami. Socialno delo, letnik 50, številka 2, str. 125-131.

Saleebey, D. (1992). The strength perspective in social work practice. New York: Longman.

Saleebey, D. (2009), The Strengths Perspective in Social Work Practice: fifth edition. Pearson Education, Boston.

Spray, C., Jowett, B. (2012): Social Work Practice with Children and Families. Sage. London.

Šugman Bohinc L. (2011): Učenci z učnimi težavami - Izvirni delovni projekt pomoči. Fakulteta za socialno delo. Ljubljana.

Vreis, S., Bouwkamp, R. (1995), Psihosocialna družinska terapija. Firis, Logatec.

Welbourne Penelope (2012): Social work with children and families: developing advanced practice. Routledge. New York.

Welbourne, P. (2012), Social Work with Children and Families, Developing Advanced Practice. Routledge. New York

8.2 Spletni viri

Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic:

<http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/svet-evrope/evropska-konvencija-o-uresnicevanju-otrokovih-pravic-svet-evrope/#c77>

Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo:

http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/katalog_pooblastila_csd_jul08.pdf

Konvencija o otrokovih pravicah:

<http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-otrokovih-pravicah-ozn/#c69>

9 PRILOGE

9.1 Anketni vprašalnik

Vključevanje otrok v proces dela v socialnem delu z družino

Pozdravljeni. Sem Natalija Čepin, študentka 2. bolonjske stopnje na Fakulteti za socialno delo, smer Socialno delo z družino. V okviru magistrske naloge želim raziskati vključevanje otrok v proces socialnega dela z družinami na centrih za socialno delo, zato bi vas prosila, da izpolnite naslednji anketni vprašalnik. Z vašimi odgovori mi boste pomagali zbrati podatke, ki jih potrebujem za magistrsko nalogo, s katero želim prispevati k razvidnosti vedno bolj aktualne teme o pomembnosti glasu otroka v procesih pomoči. Anketni vprašalnik je anonimen. Pridobljene rezultate bom uporabila izključno za namen magistrske naloge. Za izpolnjevanje vprašalnika je pomembno, da ste po izobrazbi socialni delavec/delavka in da delate na centru za socialno delo – področje družina. Prosila bi vas, da mi izpolnjen anketni vprašalnik pošljete nazaj po elektronski pošti, na naslov natalija.cepin@gmail.com, prav tako pa mi lahko pišete za dodatne informacije in pojasnila.

Zahvaljujem se vam, da ste si vzeli delček dragocenega časa in da mi boste s svojimi izkušnjami pomagali doseči zastavljen cilj.

1. Na katerih področjih socialnega dela z družino trenutno delate? Naštetejte.

2. Koliko mesecev ali let že delate na področju socialnega dela z družino?

3. Ali vključujete otroke v proces dela z družino? Obkrožite.

- a) DA
- b) NE

(Če ste obkrožili odgovor a) DA, potem v nadaljevanju odgovorite na vsa vprašanja, če ste obkrožili odgovor b) NE, potem v nadaljevanju odgovorite še na 12., 14., 15., 16. in 17. vprašanje).

4. V katerih primerih vključite otroka v proces dela z družino? S križci označite ustrezna mesta.

Področja dela z družino	Nikoli	V majn kot polovici primerov	V polovici primerov	V več kot polovici primerov	Vedno	Ne delam na tem področju
Dovolitev sklenitve zakonske zveze osebi, ki še ni stara 18 let, ali iz drugih razlogov.						
Družinsko in/ali partnersko svetovanje – urejanje odnosov v družini						
Svetovalni pogovor ob prenehanju zakonske zveze						
Predhodno družinsko posredovanje						
Ugotavljanje obstoja zunajzakonske skupnosti						
Urejanje starševstva						
Izpolnjevanje starševske skrbi						
Ukrepi za vzgojo in						

varstvo otroka in njegovih koristi						
Odvzem otroka						
Oddaja otroka v zavod						
Varstvo otrokovih premoženjskih korist						
Urejanje namestitve otroka v rejniško družino						
Spremljanje rejništva						
Skrbništvo nad otroki						
Posvojitve						
Obravnava otrok in mladoletnikov						

5. **Na koliko pogovorih (srečanjih) z določeno družino je prisoten otrok, kadar se odločite, da ga boste vključili v proces dela?** (obkrožite)

- a) Otrok je prisoten v manj kot polovici pogovorov z določeno družino
- b) Otrok je prisoten v polovici pogovorov z določeno družino
- c) Otrok je prisoten v več kot polovici pogovorov z določeno družino
- d) Otrok je prisoten pri vsakem pogovoru z določeno družino

6. **Na kaj se opirate pri odločitvi o vključenosti/ne vključenosti otroka v proces dela z družino? V kolikšni meri našete okoliščine vplivajo na vašo odločitev. Označite s križcem in utemeljite.**

<i>Okoliščina</i>	<i>Sploh ne vpliva</i>	<i>Malo vpliva</i>	<i>Srednje vpliva</i>	<i>Vpliva</i>	<i>Zelo vpliva</i>

Starost otroka					
Spol otroka					
Problem zaradi katerega je družina prišla po pomoč					
Moje osebno mnenje o pomembnosti vključevanja otroka v proces dela					
Čas, ki ga imam na voljo					
Moja znanja in spretnosti za delo z otroki					
Organizacija dela na CSD					
Mnenje in odločitev staršev					
Mnenje in odločitev otroka					
Način vključevanja otrok v delo pri mojih sodelavkah in sodelavcih					

7. Ocenite pogostost naštetih situacij pri vašem delu z družinami, ko ste otroka povabili k sodelovanju v proces dela z družino. Označite s križci

	Nikoli	V najn kot polovici primerov	V polovici primerov	V več kot polovici primerov	Vedno
Otroci so bili ob mojem povabilu takoj pripravljeni sodelovati v pogovoru					

Pri težkih odločitvah sem otroka začasno izključila iz pogovora					
Otroka sem vključila v pogovor le pri najpomembnejših odločitvah					
Med procesom sem ocenila, da je problem pretežek, da bi otrok lahko sodeloval brez večjega tveganja za negativne posledice (stres, nespečnost...)					
Med procesom se je otrok sam odločil, da ne želi več sodelovati pri pogovorih					
Otroci mlajši od 5 let so težko sodelovali pri pogovoru					
Vključitev otroka v pogovor je pozitivno vplivala na uspešnost procesa					
Otrok je potreboval drugo osebo, (zagovornika ali zaupnika) da je lažje izrazil svoje želje in potrebe ter sodeloval pri pogovoru					
Otrokove želje se mi niso zdele smiselne, zato jih nisem mogla upoštevati pri delu					
Starši niso želeli, da upoštevam mnenje otroka					

8. **Ali vključujete vse udeležene enakovredno v proces dela?** (Enakovredno pomeni, da vsem družinskim članom zagotovim enako časa za pogovor, upoštevam mnenje vseh članov družine in jih vključim približno enako v pogovor.) Obkrožite in utemeljite.

- a) Vse družinske člane vključujem enakovredno
- b) Bolj vključujem starše oz. odrasle člane družine
- c) Bolj vključujem otroke
- d) Vključevanje je odvisno od situacije

9. **Se po vašem mnenju proces dela z družino, ko je otrok prisoten razlikuje od procesa dela z družino, ko otrok ni prisoten?** Obkrožite in utemeljite (če ste odgovorili z da ali včasih, napišite v čem).

- a) Da
- b) Ne
- c) Včasih

10. **Kako vključite otroka v proces dela z družino, ko je otrok prisoten pri pogovoru?** Ustrezno označite s križcem.

	Nikoli	V manj kot polovici primerov	V polovici primerov	V več kot polovici primerov	Vedno
Prilagodim način dela otroku tako, da veliko izbire prepustim otroku (npr. kje bo sedel)					
Otroku dam na voljo več časa za razmislek					
Uporabim igre in različne pripomočke za lažjo komunikacijo					
Otroka pozorno poslušam					
Otroku pojasnim način pogovora in z njim					

sklenem dogovor o sodelovanju					
Starše prosim, da otroka posedejo na tisto mesto, kjer menijo, da se bo najbolje počutil					
Večkrat pri otroku preverim svoje razumevanje otrokovih besed					
Upoštevam otrokovo mnenje					
Prilagodim prostor, da je otroku prijaznejši (igrače, svetloba...)					
Prilagodim način svoje komunikacije otrokovi (uporabljam njegove besede)					
Zagotovim možnost, da se otrok umakne od pogovora, če ne želi več sodelovati (kotiček z igračami, pobarvankami...)					
Če otrok želi, mu zagotovim pogovor z drugo osebo (druga strokovna delavka, oseba, ki ji otrok zaupa)					
Drugo (napišite kaj):					

11. **Kako upoštevate otrokov glas v procesu pomoči družini?** Ustrezno označite s križcem

	Nikoli	V najn kot polovici primerov	V polovici primerov	V več kot polovici primerov	Vedno
Če otrok ne odgovori na vprašanje, prosim starše, da odgovorijo v njegovem imenu.					
Otroku ponudim vnaprej pripravljene odgovore, on pa se odloči, tako da izbere.					
Otroku zagotovim zaupen pogovor brez prosotnosti staršev, če otrok tako želi					
Relevantnost otrokovega pripovedovanja preverim pri starših					
Otrokove besede jemljem resno					
Otroku ponudim možnost drugačne komunikacije (igra, slike...)					
Večkrat preverim svoje razumevanje otrokovih					

besed					
Vključim v pogovor druge odrasle (sorodnik, učiteljica...), ki jim otrok zaupa					
Otroku dam možnost, da na vprašanje odgovori na naslednjem srečanju					
Otroku zagotovim zagovornika					

12. **Kako pomembno je po vašem mnenju vključevanje otroka v proces dela z družino?**
Obkrožite na lestvici od 1 (pomeni: je popolnoma nepomembno) 5 (pomeni: je ključnega pomena) in utemeljite odgovor.

Obkrožite: 1 2 3 4 5

13. **kako vpliva sodelovanje otroka v procesu dela z družino na uspešnost procesa dela?**
Ocenite z lestvico od 1 (pomeni »sploh ne vpliva«) do 5 (pomeni »je odločilnega pomena«), Uspešen proces pomeni, da ste skupaj z družino dosegli zastavljene cilje na način in v času, ki je bil sprejemljiv za vse udeležene v procesu pomoči. Obkrožite in utemeljite.

Obkrožite: 1 2 3 4 5

14. **Mislite, da potrebujete za sodelovanje z otrokom v družini kakšna specifična znanja? Če da, katera?**

a) DA

b) NE

Naštejte:

15. Ali znanja, ki ste jih pridobili tekom vašega študija in izobraževanja, po vašem mnenju zadostujejo za uspešno in kvalitetno delo s celotno družino?

a) Da

b) Ne

Utemeljitev:

16. Na kakšen način ste vi pridobili znanja, ki jih sedaj uporabljate za delo s celotno družino? Obkrožite (možnih je več odgovorov).

a) Z izobraževanjem v času študija

b) Z dodatnim izobraževanjem na delovnem mestu

c) Z neobveznim izobraževanjem po lastni izbiri

d) drugo: _____

17. Če imate še kakšno mnenje, predlog ali informacijo o temi vključevanja otrok v proces dela in tega v vprašalniku niste mogli izraziti, vas prosim, da napišete tukaj.

Zahvaljujem se vam za vaš čas in pomoč.

9.1 Kvalitativna analiza

ENOTE KODIRANJA	PRIPISANI POJMI (odprto kodiranje)
<i>A: Katera področja socialnega dela z družino trenutno zajema vaše delo? (naštejte)</i>	
A1: Varstvo otrok in družine.	Statusna razmerja, razmerja med starši in otroki.

A2: Vse.	Statusna razmerja, razmerja med starši in otroki, ukrepi za varstvo otrok, obravnava otrok in mladostnikov.
A3: razveza, stiki, varstvo otrokovih pravic in koristi, nasilje v družini, pomoč družini za dom, urejanje partnerskih odnosov.	Statusna razmerja, razmerja med starši in otroki.
A4: /	/
A5: Varstvo odraslih, urejanje preživnine, stikov, javna pooblastila, prva socialna pomoč, nasilje v družini.	Razmerja med starši in otroki.
A6: /	/
A7: socialno varstvene storitve prva socialna pomoč, osebna pomoč, pomoč družini za dom, postopki ugotavljanja ogroženosti mld. otrok, skrbništvo, skrbništvo za poseben primer, pomoč na domu, oprostitve plačila socialno varstvenih storitev, družinski pomočnik, varstvo oseb po zakonu o družbenem varstvu telesno in duševno prizadetih oseb.	Ukrepi za varstvo otrok.
A8: Nasilje v družini, Ukrepi 119., 120. in 121. člen ZZZDR, Prva socialna pomoč.	Ukrepi za varstvo otrok.
A9: Varstvo družine in sicer svetovalne razgovore ob razvezi, pomoč otrokom pri varstvu njihovih koristi v sodnih postopkih.	Razmerja med starši in otroki, statusna razmerja.
A10: varstvo otrok in družine, nasilje v družini, pomoč družini za dom.	Ukrepi za varstvo otrok.
A11: socialnovarstveno storitev pomoč družini za dom, otroci in mladostniki s težavami v odraščanju.	Ukrepi za varstvo otrok.
A12: Svetovalni razgovor pred razvezo zakonske zveze, nasilje v družini, rejništvo, socialnovarstvene storitve.	Statusna razmerja, ukrepi za varstvo otrok, razmerja med starši in otroki.
A13: Ogroženi otroci, nasilje v družini, razveze, priznanje očetovstva, stiki, preživnine.	Statusna razmerja, razmerja med starši in otroki, ukrepi za varstvo otrok.
A14: Preprečevanje nasilja v družini, varstvo družine - zaščita ogroženih otrok.	Ukrepi za varstvo otrok.
A15: Nasilje, preživnine.	Razmerja med starši in otroki, ukrepi za varstvo otrok.
A16: Pomoč družini za dom, zaščita koristi otrok, nasilje v družini, priznanje očetovstva, preživnine.	Razmerja med starši in otroki, ukrepi za varstvo otrok.
A17: Predhodno družinsko posredovanje, Svetovalni pogovor ob razvezi, preživnine, izvajanje storitve Pomoč družini za dom, storitev osebne pomoči - svetovanje, storitev specializirane prve socialne pomoči za področje	Statusna razmerja, razmerja med starši in otroki, ukrepi za varstvo otrok.

težav v družinskih in partnerskih odnosih, preventivni program dnevni center za otroke in mladostnike.	
A18: Obravnava otrok in mladostnikov s težavami v odraščanju (brez KD), socialnovarstvena storitev pomoč družini za dom.	Ukrepi za varstvo otrok.
A19: Nasilje v družini in ogroženi otroci.	Ukrepi za varstvo otrok.
A20: Prva socialna pomoč, naloge za preprečevanje nasilja v družini, posebno varstvo otrok in mladostnikov, varstvo invalidov.	
A21: posebno varstvo ogroženih otrok.	Ukrepi za varstvo otrok.
A22: /	/
A23: Razveze, posvojitve, pomoč pri sklenitvi sporazuma.	Statusna razmerja, razmerja med starši in otroki.
A24: Socialno delo z družino, ukrepi za zaščito koristi mladoletnih otrok, nasilje v družini.	Ukrepi za varstvo otrok.
A25: Področje javnih pooblastil - pri razvezah zakonske zveze, razpadih izvenzakonskih skupnosti, predhodnem družinskem posredovanju glede urejanja statusnih razmerij otrok, izvajanje roditeljskih pravic, izvajanje storitev-pomoč družini za dom, osebna pomoč.	Statusna razmerja, razmerja med starši in otroki.
A26: Ukrepi za zaščito otrok, zavodsko varstvo.	Ukrepi za varstvo otrok.
A27: Socialno delo z družino.	/
A28: Postpenala odrasli, delo v splošno korist, invalidsko varstvo, gluhi, celotno področje mladoletnikov (vzgojni ukrepi, zavodski ukrepi, težave v odraščanju), PSP, OP, nasilje v družini, ogroženi otroci.	Ukrepi za varstvo otrok.
A29: Storitve pomoč družini za dom, ugotavljanje ogroženosti otrok, nasilje v družini.	Ukrepi za varstvo otrok.
A30: Rejništvo, posvojitve.	Ukrepi za varstvo otrok.
A31: Rejništvo, posvojitve, ogroženost otrok, skrbništvo mladoletnih, težave v odraščanju, kazniva dejanja otrok in mladostnikov	Ukrepi za varstvo otrok, obravnava otrok in mladostnikov.
A32: Obravnava mlad. storilec kaznivih dejanj in prekrškov, obravnava otrok zaradi suma storitve prekrška ali kaznivega dejanja, pomoč družini za dom, oddaja v vzgojni zavod, vzgojni ukrepi	Obravnava otrok in mladostnikov.
A33: Razhajanje staršev, razveza, prenehanje zunajzakonske skupnosti, pomoč staršema pri statusnih razmerjih (zaupanje otrok, preživnina, stiki) in nadaljnje težave, ki se pojavljajo pri izvajanju, ugotavljanje očetovstva, pomoč pri spremembi osebnega imena otroku, penalna in postpenalna pomoč odraslim in njihovim družinam, starševsko varstvo in družinski prejemki (za	Statusna razmerja, razmerja med starši in otroki.

matere in očete), socialno varstvene storitve.	
A34: Svetovalna pomoč staršem ob razvezi in razpadu zunaj zakonske skupnosti, psihosocialna pomoč družini v kriznih situacijah in v storitvah po Zakonu o socialnem varstvu.	Statusna razmerja.
A35: LP težave v odraščanju, storitve Pomoč družini za dom.	Ukrepi za varstvo otrok.
A36: Rejništvo, delo z mladoletniki, delo z zaporniki in njihovimi družinami, nasilje v družini, posvojitve.	Obravnava otrok in mladostnikov, ukrepi za varstvo otrok.
B: Koliko mesecev ali let že delate na področju socialnega dela z družino? (napišite odgovor)	
B1: 15 let.	Od 5 do 10 let.
B2: 4 leta.	Od 2 do 5 let.
B3: 5 let	Od 2 do 5 let.
B4: 30 let.	Več kot 10 let.
B5: 6 let.	Od 5 do 10 let.
B6: 20 let.	Več kot 10 let.
B7: 18 let.	Več kot 10 let.
B8: 2 leti.	Od 1 do 2 leti.
B9: 37 let.	Več kot 10 let.
B10: 4 leta.	Od 2 do 5 let.
B11: 7 let.	Od 5 do 10 let.
B12: 5 mesecev.	Do 1 leto.
B13: 30 let.	Več kot 10 let.
B14: 2,5 leti.	Od 2 do 5 let.
B15: 2 leti.	Od 1 do 2 leti.
B16: 5 let.	Od 2 do 5 let.
B17: 1,5 let.	Od 1 do 2 leti.
B18: 3 leta.	Od 2 do 5 let.
B19: 5 let.	Od 2 do 5 let.
B20: 5 let.	Od 2 do 5 let.
B21: 20 let.	Več kot 10 let.
B22: 7 let.	Od 5 do 10 let.
B23: 13 let.	Več kot 10 let.
B24: 11 let.	Več kot 10 let.
B25: 18 let.	Več kot 10 let.
B26: 8 let.	Od 5 do 10 let.
B27: 7 let.	Od 5 do 10 let.

B28: 5 let.	Od 2 do 5 let.
B29: 4 leta.	Od 2 do 5 let.
B30: 1,5 let.	Od 1 do 2 leti.
B31: 10 let.	Od 5 do 10 let.
B32: 5 let.	Od 2 do 5 let.
B33: 36 let.	Več kot 10 let.
B34: 30 let.	Več kot 10 let.
B35: 11 let.	Več kot 10 let.
B36: 2 leti.	Od 1 do 2 leti.

10 POVZETEK

Osrednja tema magistrske naloge je raziskava in razprava o tem ali in kako socialni delavci na centrih za socialno delo, vključujejo otroke v proces dela z družino. V teoretičnem uvodu opisujem socialno delo z družino, pomembnost upoštevanja otrokovih pravic, glasu otroka in spoštovanja otroštva. Raziskavo sem izvedla tako, da sem opravila anketne vprašalnike s socialnimi delavkami in delavci na centrih za socialno delo v Sloveniji, ki delajo na področju dela z družino.

V procesu raziskovanja sem ugotovila, da socialne delavke in delavci otrok ne vključujejo dovolj v proces pomoči družini ali jih sploh ne vključijo. Ugotovila sem tudi neskladje med mnenjem socialnih delavk in delavcev o njihovem lastnem ravnanju in dejanskim ravnanjem v praksi, še posebej ko je šlo za upoštevanje otrokovega mnenja. Socialne delavke in delavci ne upoštevajo vedno otrokovega mnenja in se za vključitev otroka v proces dela pogosto odločajo na podlagi mnenja staršev, svojega lastnega mnenja, starosti otroka in problema zaradi katerega je družina prišla po pomoč. Socialne delavke in delavci tudi menijo, da potrebujejo posebna znanja za delo z otroki in da jih niso pridobili na Fakulteti za socialno delo, hkrati pa pravijo, da znanja ne vplivajo na njihov način dela, kar kaže na veliko neskladje v mnenju socialnih delavcev in hkrati na nespoštovanje teorije socialnega dela. Ko so otroci prisotni pri procesu pomoči, jim socialne delavke in delavci vedno ponudijo možnost pogovora brez prisotnosti staršev, pogovor z drugo osebo ali umik iz procesa pomoči.